

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 341.222(497.43)"1941/1945"

Prejeto: 21. 12. 2018

Daniel Siter

dipl. zgod. (UN) in dipl. geo. (UN), Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: daniel.siter@gmail.com

Reka Sotla kot okupacijska meja med nemškim rajhom in NDH: primer občine Rogaska Slatina

IZVLEČEK

Članek na podlagi arhivskega gradiva, ustnih pričevanj in raziskav na terenu (LIDAR tehnologija) analizira že več stoletij mejno reko Sotlo, kjer je bila v obdobju nemške okupacije (1941–1945) vzpostavljena južna državna meja nemškega rajha ter okupacijska ločnica med NDH in nacistično Nemčijo. Meja na Sotli (tudi skrajni vzhodni mejni krak Spodnje Štajerske) je imela zaradi ključne strateške lege izjemen pomen. Nemška oblast jo je posledično močno utrdila, zgradila z ograjo in bodečo rezilno žico ter prepredla s smrtonosnimi minskimi polji. Postavljene fizične pregrade so iznenada prekinile človeške vezi in močno zarezale v vsakdan prebivalcev na obeh bregovih reke, zato je to predvsem zgodba o preživetju lokalnega človeka. 74 let po koncu druge svetovne vojne in odpravi ožičene Sotle se ob isti reki zopet nahaja žica, ki mimo zgodovinskega spomina razdvaja republiko Hrvaško in Slovenijo.

KLJUČNE BESEDE

Sotla, Rogaska Slatina, nemška okupacija, Hum na Sotli, okupacijska meja, utrjevanje, mejni prehodi, tihotapljenje, 1941–1945

ABSTRACT

SOTLA RIVER AS THE OCCUPATIONAL BORDER BETWEEN THE THIRD REICH AND THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA: THE CASE OF THE MUNICIPALITY OF ROGAŠKA SLATINA

Drawing on archival materials, oral accounts and field research (LIDAR), the article analyses the Sotla River, which has for centuries served as a border, also forming the southern state border of the Third Reich during German occupation (1941–1945) and the occupational boundary between the Independent State of Croatia and the Nazi Germany. Owing to its key strategic position, the Sotla border (also the easternmost border section of Lower Styria) was of vital importance. Consequently, German authorities heavily reinforced it with a fence and razor wire, and by sowing it with minefields. Given that the erected physical barriers suddenly cut human ties and drove a deep wedge into the daily life on either bank of the river, this is primarily a story about the survival of local inhabitants. However, seventy-four years after the end of the Second World War and the removal of barbed-wire, the same river is again lined with the wire which, in defiance of historical memory, divides Croatia and Slovenia.

KEY WORDS

Sotla, Rogaska Slatina, German occupation, Hum na Sotli, occupational border, fortification, border crossing points, smuggling, 1941–1945

Uvod

Po padcu Kraljevine Jugoslavije so si razkosano slovensko etnično ozemlje razdelili štirje okupatorji (Nemčija, Italija, Madžarska in NDH) ter nato na prisvojenem območju vzpostavili svoje upravne pokrajinske enote (okupacijske cone). Zasedbena območja različnih okupatorjev so razmejevale varovane okupacijske oz. državne meje. V turbulentnih mesecih po aprilski zasedbi se je na območju okupirane Slovenije oblikovalo pet različnih mejnih območij in razmejitvenih meja v skupni dolžini 560 kilometrov.¹ Članek se osredotoča na mejni odsek reke Sotle v južnem in vzhodnem zaledju zdravilišča Rogaska Slatina, kjer je v letih 1941–1945 potekala nemško-hrvaška razmejitvena črta. Sotla je bila v številnih pogledih posebna meja. Na tej majhni reki so se namreč končale južne meje Hitlerjevega »tisočletnega« rajha, zato ji je nacistična oblast namenila posebno pozornost. Raziskava na podlagi obsežnega arhivskega dela, zbiranja spominskih pričevanj še živčih prič in dela na terenu (LIDAR posnetki oz. tehnologija za lasersko skeniranje terena) analizira ter pojasnjuje problematično fazo začetnega vzpostavljanja državne meje na Sotli, kar je bilo povezano z delom osrednje razmejitvene komisije s sedežem v Rogški Slatini. Ta je med drugim odločila, da se mora občina Hum na Sotli kot del Hrvaškega Zagorja priključiti k nemškemu rajhu. To je drastično vplivalo na potek meje, saj je bila okupacijska ločnica iznenada predstavljena v notranjost Hrvaškega Zagorja. Demarkacijsko spremembo so kot negativno posledico močno občutili tudi lokalni prebivalci. Ko je bila meja sredi junija 1941 dokončno postavljena nazaj na Sotlo, je nacistična oblast v letih 1942–1943 utrdila njene bregove, zgradila graničarske stražarnice in stražne stolpe, postavila visoko žično ograjo, namestila bodečo rezilno žico in vse skupaj močno zaminirala. Raziskava kaže, da je bila Sotla na obravnavanem mejnem sektorju bolj prepustna, kot bi sprva pričakovali. Temu botruje tudi dejstvo, da je na analiziranem odseku meje delovalo večje število mejnih prehodov kot danes. A naj nas to podatek ne zavede – meja je bila ob strogih kontrolah sumničavih graničarjev prehodna izključno za imetnike mejnih prepustnic, do katerih pa niso bili upravičeni vsi. Da je državna meja na Sotli zarezala v življenje obmejnih ljudi ter jim prekinila človeške, gospodarske in kulturne vezi, priča tudi pojav tihotapljenja, ki je bilo za domačine mnogokrat edina oblika preživetja. Pri tem je zaradi

ponesrečenega prehoda marsikdo stopil na mino in izgubil življenje.

Hitlerjeve smernice o razdelitvi in razmejitvi slovenskega ozemlja

O razdelitvi zasedenega slovenskega ozemlja in njegovi razmejitvi med okupatorji ni bilo posebnih dogovarjanj, kjer bi se pogajali o deljenju okupiranega teritorija. Glavno besedo pri določanju, kateri kos ozemlja bo pripadel komu in kje bodo potekale meje, je imel izključno Hitler. Ta je osnovna pojasnila glede prihajajoče delitve podal 27. marca 1941, ko je izdal direktivo št. 25, ki je velevala vojaško uničenje Kraljevine Jugoslavije. Pri tem je diplomatom svojih zaveznic obljubljal dele sovražnikovega ozemlja kot teritorialne nagrade.² Še preden so pripravljene enote Wehrmachta³ vdrle na ozemlje Jugoslavije, je firer 3. aprila podpisal prvi natančnejši dokument o razkosanju jugoslovanskega ozemlja z naslovom »*Splošni nameni za prihodnjo organizacijo uprave v jugoslovanskem prostoru*«. Iz dokumenta je bilo razvidno, da bosta Koroška in Štajerska priključeni k nemškemu rajhu, točnejši obseg priključitve pa naj bi bil še določen. Dokončno je Hitler razdelil in razmejil Slovenijo 12. aprila 1941, ko je jugoslovanska vojska že utrpela odločilne udarce, celotno ozemlje Slovenije pa je bilo že v rokah okupatorjev. Omenjenega dne je Hitler iz svojega glavnega štaba na železniški postaji v vasici Mönichkirchen določil, da si bo Spodnjo Štajersko (razširjeno proti jugu čez Savo z 90 km dolgim in 10–15 km širokim pasom) in Gorenjsko pripojila Nemčija. Odredba je v slovenskem prostoru vpeljala nove državne meje, ki so zaradi razmejitve med posameznimi okupatorjevimi zasedenimi pokrajinami (okupacijskimi conami) pridobile vlogo okupacijskih meja.⁴

Pogodba o vzpostavitvi meje na reki Sotli

Posebne meddržavne pogodbe so nato uredile vprašanje razmejitve zasedene Slovenije.⁵ Nacistična Nemčija in novonastala Neodvisna država Hrvaška (v nadaljevanju NDH) sta z državnim sporazumom o mejah, ki sta ga podpisali 13. maja 1941 v vladni palači v Zagrebu, določili, da bo mejna ločnica med obema državama v glavnem potekala po mejah nekdanjih avstro-ogrskih dežel Kranjske in Štajerske na eni strani ter upravni mejni črti nekdanje troedine Kraljevine Hrvaške, Slavonije in Dalmacije na dru-

¹ Mikša, Siter et al., *Rogaška Slatina kot obmejno mesto nemškega rajha*, pano 3. Razstava, otvorjena 19. aprila 2018 v knjižnici Rogaska Slatina, je nastala v okviru triletnega temeljnega projekta (vodja red. prof. dr. Božo Repe) »Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva«, ki se izvaja na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

² Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, str. 33; Ferenc, *Izbrana dela*, 2, str. 55.

³ Združene oborožene sile nacistične Nemčije, sestavljene iz treh rodov nemške vojske: Heer (kopenska vojska), Luftwaffe (letalstvo) in Kriegsmarine (vojna mornarica).

⁴ Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 139.

⁵ Ferenc, *Izbrana dela*, 1, str. 72.

gi.⁶ Časnik *Slovenski narod* je k temu dodal: »Od vogala tromeje pri Varadžinu gre proti zapadu in krene južno od Rogoške Slatine na Podčetrtek in od tod dalje po dolini Sotle do njenega izliva v Savo, nato po grebenu Gorjancev ter se strne nekaj kilometrov pred Kalljem z italijansko demarkacijsko črto.«⁷ Kakor je bilo že omenjeno, se je nova meja v glavnem skladala z narodnostno in staro upravno mejo preteklih državnopolitičnih tvorb na tem območju, kajti Sotla je bila že stoletja narodna meja med Slovenci in Hrvati oz. predhodnimi državami.⁸ V času habsburške države slovensko-hrvaška meja ni obstajala, takrat je Sotla razmejevala dežele ogrske krone in Rimsko-nemško cesarstvo (do 1806) oz. Nemško zvezo do leta 1866. Po uvedbi dualizma leta 1867 je carinska meja na Sotli izginila, še vedno pa je ta majhna reka razdeljevala dva samostojna in hkrati povezana državna dela. Z dualistično pogodbo je Sotla izgubila pomen deželne meje, pridobila pa je funkcijo državne razmejitvene ločnice.⁹ V predvojni Jugoslaviji je vzdolž Sotle potekala banovinska meja med nekdanjo dravsko in savsko (od leta 1939 hrvaško) banovino.¹⁰ Državna

meja, ki je obenem imela tudi funkcijo okupacijske ločnice med NDH in nemškim rajhom, je bila dolga približno 100 km,¹¹ od tega je bil razmejitveni del na Sotli dolg 89 km.¹² V pogodbeni listini, ki so jo ratificirali 2. junija 1942 v Berlinu, je še pisalo, da bo dokončna razmejitev urejena v najkrajšem možnem času, za kar bo odgovorna mešana hrvaško-nemška razmejitvena komisija (podčrtal avtor).¹³ Za Paveličevo državo je bila to prva mednarodna pogodba po njenem nastanku. Izmed vseh okupacijskih meja je zgolj meja na Sotli potekala po nekdanji približni etnični razdelitvi ozemlja in je edina, ki se je ohranila vse do danes. Hkrati pa je poleg nemške meje z Italijo postala najjužnejša in zaščitna meja tretjega rajha.¹⁴

Vloga osrednje razmejitvene komisije

V skladu s pogodbenimi določili se je že dan po sklenitvi meddržavnega razmejitvenega dogovora, 14. maja 1941, proti meji na Sotli napotila nemško-hrvaška razmejitvena komisija, ki naj bi uredila

Današnja podoba zdraviliškega jedra v Rogoški Slatini (foto: D. Siter, 3. 8. 2018).

⁶ Nezavisna država Hrvatska, Ministarstvo vanjskih poslova, *Međunarodni ugovori 1941*, str. 23–25.

⁷ *Slovenski narod*, 14. 5. 1941, let. 74, št. 110, str. 1, »Določitev državnih meja med Nemčijo in Hrvatsko: Nova meja«.

⁸ *Slovenec*, 15. 5. 1941, let. 64, št. 114a, str. 1, »Meje med Hrvatsko in Nemčijo določene«; Ferenc, *Izbrana dela*, 2, str. 56.

⁹ Zajc, Sotla, str. 107.

¹⁰ Ferenc, *Izbrana dela*, 2, str. 57.

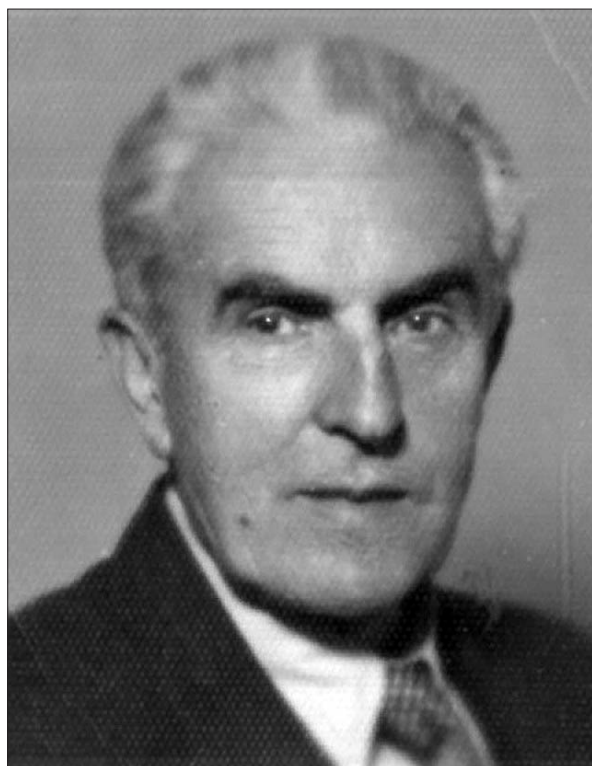
¹¹ *Štajerski gospodar*, 17. 5. 1941, let. 1, št. 3, str. 8, »Meja med Nemčijo in Hrvatsko določena«.

¹² Sotla. <https://sl.wikipedia.org/wiki/Sotla>, pridobljeno 16. 12. 2018. Skupna dolžina Sotle znaša 89 km: 86 km reke teče po slovensko-hrvaški meji, 3 km pa po hrvaškem ozemlju.

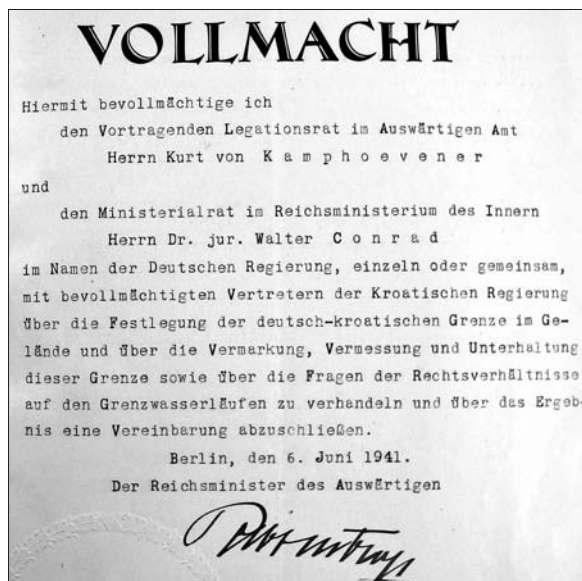
¹³ Nezavisna država Hrvatska, Ministarstvo vanjskih poslova, *Međunarodni ugovori 1941*, str. 23–28.

¹⁴ Mikša, Siter et al., *Rogoška Slatina kot obmejno mesto nemškega rajha*, pano 2.

manjša mejna nesoglasja, odločila o izpeljavi zadnjih popravkov in zaključila razmejitveno delo.¹⁵ Komisija je za svoj sedež na začetku nameravala izbrati Maribor, vendar se je nato na podlagi medsebojnega dogovora odločila za obmejno zdravilišče Rohitsch Sauerbrunn (nemško poimenovanje za Rogaško Slatino), kjer se je v prostorih hotela Štajerski dvor¹⁶ od konca maja do 30. oktobra 1941 sestajalo osebje obeh komisijskih delegacij.¹⁷ Hrvaška delegacija se je ob koncu oktobra preselila v Zagreb in Klanjec, nemško delegacijsko osebje pa je še naprej ostajalo v Rogaški Slatini, kjer je do 28. julija 1942 razrešilo vsa mejna vprašanja, razen določitve točne lokacije tromeje med tretjim rajhom, NDH in Madžarsko.¹⁸ Leta 1942 pa si je morala nemška delegacija zaradi prostorske

*Nemški diplomat Kurt von Kamphoevener nekaj let po koncu druge svetovne vojne
(PA AA Berlin, Kurt von Kamphoevener).*

Ribbentropovo pooblastilo, s katerim je Hitlerjev zunanji minister von Kamphoevenerja zadolžil za vodenje razmejitvenih vprašanj in urejanje mejnih korektur na nemško-hrvaški državni meji (PA AA Berlin, Kroatien Grenzfestlegung zwischen Deutschland und Kroatien 1941–1943, R 105131).

stiske v Štajerskem dvoru poiskati sobe za spanje v Hotelu Zagreb.¹⁹

Nemški razmejitveni delegaciji je v tistem času predsedoval nemški diplomat in berlinski uradnik zunanjega ministrstva (svetnik poslaništva) Kurt von Kamphoevener.²⁰ V Carigradu rojeni diplomat je v letih 1941–1943 kot vodja nemške razmejitvene delegacije nadziral urejanje mejnih vprašanj med Nemčijo in njenimi zaveznicami (Italijo, NDH, Madžarsko, Slovaško in drugod po Balkanu).²¹ V pogajanjih z ostalimi delegacijami je imela nemška delegacija glavno besedo, praviloma pa je bila njena zasedba tudi najštevilčnejša.²²

6. junija 1941 je nemški zunanji minister Joachim von Ribbentrop v svoji berlinski pisarni izdal posebno pooblastilo, s katerim je von Kamphoevenerju podelil velike pristojnosti pri urejanju nemško-hrvaške državne meje, določanju njenega točnega poteka, razreševanju mejnih nesoglasij in izpeljavi nujnih popravkov, za kar je bilo predvideno sodelovanje s hrvaškimi pristojnimi organi. V času razmejitvenega dela med Nemčijo in NDH si je pisarniške prostore uredil v zdraviliškem parku v Rogaški Slatini, od koder je s svojimi odločitvami pomembno vplival

¹⁵ Prav tam; *Slovenski narod*, 14. 5. 1941, let. 74, št. 110, str. 1, »Določitev državnih meja med Nemčijo in Hrvatsko: Nova meja«.

¹⁶ Hotel Jugokralj, današnji Hotel Slovenija, se je v obdobju nemške okupacije preimenoval v Steiererhof (Štajerski dvor). ARS, AS 1602, f. 175, š. 154, p. e. 1064, Raumverteilung, 8. 9. 1941.

¹⁷ PA AA Berlin, R 105127, Aufzeichnung, 15. 5. 1941, str. 2; HR-HDA-227, š. 6, Odsek za granico: opći spisi, 1941–1943, 30. 10. 1941; ARS, AS 1602, f. 297, š. 285, Festungsdienststelle Südost, Unterbringung in Rohitsch-Sauerbrunn, 6. 3. 1943, str. 1.

¹⁸ PA AA Berlin, R 105131, Bericht Nr. 5, 11. 12. 1942, str. 1.

¹⁹ PA AA Berlin, R 105131, Grenzfestlegung zwisch. Deutschl. u. Kroat., 9. 7. 1942, str. 1.

²⁰ Ferenc, *Izbrana dela*, 2, str. 56.

²¹ Mikša, Siter et al., *Rogaška Slatina kot obmejno mesto nemškega rajha*, pano 3.

²² PA AA Berlin, R 105131, Deutsch-kroatische Zentral-Grenzkommission: 1. Tagung, str. 1.

na urejanje mejnega vprašanja na Sotli v neposredni okolici okupiranega zdravilišča.²³

Občina Hum na Sotli v luči nemško-hrvaških mejnih pogajanj

Nemška razmejitvena delegacija je v prvih dneh maja 1941 sklenila, da državna meja v zaledju Rogoške Slatine ne bo potekala po Sotli, temveč po gričevnatem predelu Hrvaškega Zagorja onkraj Sotle.²⁴ Neposredni vzrok za prestavljeno mejo je bila priključitev hrvaške občine Hum na Sotli s 6.530 prebivalci (večinski delež so tvorili Hrvati, folksdojčerjev je bilo malo) v začetku maja 1941 k spodnještajerskemu političnemu okraju Šmarje pri Jelšah. (Glede na ohranjeno pismo prebivalcev Lupinjaka z dne 4. maja, v katerem se podpisani krajani zahvaljujejo za priključitev k Nemčiji, se je morala ta izvršiti v prvih dneh maja 1941).²⁵ Pripojitev občine Hum na Sotli je bila kontradikcija²⁶ že omenjenemu sporazumu med NDH in nemškim rajhom, do katerega je prišlo 13. maja 1941, manj kot dva tedna po za-

sedbi Huma. Ta je določal, da bo nemško-hrvaška meja v glavnem potekala po nekdanji upravni meji, dogovoru pa je bila priložena še geografska karta stare upravne ločnice. V 1. členu je med drugim pisalo: »Predvideni tok granice označen je plavom crtom na priloženi karti, koja čini sastavni dio ovog ugovora.«²⁷

Odebeljena modra črta (oznaka za staro upravno mejo) brez izjeme sledi toku Sotle, medtem ko ozemlja občine Hum na Sotli in zahodnega obrobja Hrvaškega Zagorja na drugi strani Sotle ne zajame. Nekdanja upravna meja, ki je že stoletja narodnostna mejna ločnica, namreč nikoli ni potekala po Hrvaškem Zagorju vzhodno od Sotle.²⁸ Se ključnejšega pomena pa je bil 2. člen pogodbe, kjer je bilo zapisano, da bo končni potek meje in njene utrditve odvisen od delovanja hrvaško-nemške osrednje razmejitvene komisije, ki bo upoštevala tudi morebitne gospodarske okoliščine.²⁹

Vendar pa so nemški uradniki že 4. maja 1941 veselo poročali o uspešni zasedbi občine s strani nemške žandarmerije in postopni zamenjavi hrvaške uprave z nemško.³⁰ Podobno je denimo storil itali-

Zemljevid stare upravne meje, ki je bil priložen k razmejitveni pogodbi kot sestavni del sporazuma o vzpostavitvi meje na reki Sotli (HR-HDA-227, š. 7, Hrvatsko-njemački državni ugovor, 13. 5. 1941). Rdeča podčrtava označuje lego Rogoške Slatine.

²³ PA AA Berlin, R 105131, Grenzfestlegung zwisch. Deutschl. u. Kroat.

²⁴ ARS, AS 1602, š. 2, p. e. 58, 9. 6. 1941.

²⁵ ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 128, Bezirk Geriht Šmarje, 4. 5. 1941, str. 1–2; p. e. 129, 13. 5. 1941, str. 1.

²⁶ Peter Pavel Klasinc v svoji raziskavi dodaja, da je tudi okupacija slovenskih naselij (Bregansko selo, Jesenice na Savi, Nova vas, Obrežje in Rajec), ki jih je najprej zasedla Nemčija, v drugi polovici septembra 1941 pa NDH, diametralno nasprotje razmejitveni pogodbi med NDH in Nemčijo (Klasinc, *Okupacija*, str. 7–8, 10).

²⁷ HR-HDA-227, š. 7, Hrvatsko-njemački državni ugovor, 13. 5. 1941, str. 1–3.

²⁸ HR-HDA-227, š. 7, Anlage zu dem deutsch-kroatischen Staatsvertrage vom 13. Mai 1941.

²⁹ Nezavisna država Hrvatska, Ministarstvo vanjskih poslova, *Međunarodni ugovori 1941*, str. 24–25.

³⁰ PA AA Berlin, R 105127, Aufzeichnung, str. 1; ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 128, Bezirksgericht St. Marein bei Erlachstein, 4. 5. 1941.

janski okupator, ki si je Ljubljansko pokrajino prav tako priključil še pred sklenitvijo nemško-italijanske razmejitvene pogodbe.³¹ Očitno je, da se je višja nacistična oblast že sredi maja 1941 (podpisovanje pogodbe o meji z NDH) odločila, da mora Sotla kljub še neopravljenemu delu razmejitvene komisije postati mejna ločnica med zaveznicama.³² Tega pa ne moremo trditi za nižje nemške organe, ki so pri tem prav tako odigrali pomembno vlogo. Naj še poudarim, da so nemški policisti in oddelki SA v istem času, ko je prišlo do zasedbe hrvaškega Huma, kljub Hitlerjevi jasni določitvi spodnještajerskih meja za obdobje petih tednov po pronacističnih demonstracijah v Novem mestu, Št. Rupertu, Mirni in Trebnjem okupirali tudi že priključeno italijansko ozemlje oz. 15 takratnih dolenskih občin južno in vzhodno od kasnejše nemško-italijanske razmejitvene črte. To je bilo pod geslom »Ran an die Save bis Rann an der Save« (Naprej do Save do Brežic) zasedeno od 2. maja do 9. junija 1941.³³ Občino Hum na Sotli so nacisti vrnili NDH zgolj dober teden dni kasneje.

Samo dan pred podpisom mejne pogodbe je general Avgust Marić, eden izmed njenih podpisnikov, na sestanku v zagrebški palači zunanjega ministrstva v imenu hrvaškega državnega sekretarja še enkrat ostro zaprosil, naj se Nemci vzdržijo priključitve Huma na Sotli. Nemškim predstavnikom je pojasnil, da je ozemlje omenjene občine za NDH in njene prebivalce izjemnega pomena, saj so Hrvati ravno v tem prostoru prvič zapeli³⁴ svojo državno himno. Če bi bili Nemci pripravljeni upoštevati navedeno prošnjo, je Marić poudaril, da jim je NDH na območju Rogatca, kjer se je nemška oblast potegovala za enoten in povezan gospodarski prostor, pripravljena podeliti vse potrebne koncesije in celo ugoditi zahtevam po mejnih popravkih.³⁵ Ko sta 14. maja 1941 na teren stopili razmejitveni delegaciji, se je stvar do dobra zapletla. Zaradi urejanja mejnega vprašanja na tem odseku Sotle (v pripravi so bili še številni drugi razmejitveni predlogi in mejne korekture)³⁶ in silnih nemških pritiskov (izpostavljanje gospodarskega pomena) so nacisti tudi po podpisu meddržavne mejne

pogodbe sredi maja 1941 verjetno še vedno tehtali različne možnosti. Z vrnitvijo občine so zaradi številnih koristi zavlačevali, dokler ni 17. junija prišlo do novega dogovora, s katerim je bila občina Hum na Sotli vrnjena NDH.³⁷ Na nekem drugem zemljevidu, dodanem kot priloga k državni pogodbi o mejah med NDH in Italijo 18. maja 1941 v Rimu, mejna linija med rajhom in NDH južno ter vzhodno od Rogoške Slatine ne poteka po Sotli, temveč po zahodnem robu Hrvaškega Zagorja, kamor med drugim spada tudi ozemlje občine Hum.³⁸ Ta dokument potrjuje dejstvo, da je nacistična oblast na skrajnem jugovzhodu ozemlja rajha del državne meje zaradi zasedbe Huma in nekaterih drugih hrvaških obsojalskih predelov za krajši čas pomaknila v gričevnato notranjost Hrvaškega Zagorja.

Resnost nemške zasedbe občine Hum na Sotli potrjuje tudi podatek, da je nacistično upravno kolese v času vodenja hrvaške občine na pripojenem ozemlju vršilo že intenzivno raznarodovalno in rasno politiko. 30. maja 1941 je denimo žandarmerijska postaja Hum podala poročilo o prvih represivnih ukrepih. Prve aretacije so se v občini pričele izvajati že 21. maja, v naslednjih dneh pa so sledili še izgoni na hrvaško ozemlje in zaplembe premoženja aretirancev oz. izgnancev.³⁹ Prav tako so bili že pripravljeni sezname asocialnih, zločincev in kretenov (telesno in duševno nerazvite osebe kot posledica pomanjkljivega delovanja žleze ščitnice) na območju obravnavane občine.⁴⁰

Vzroki in širši pomen priključitve

S priključitvijo Huma na Sotli se je začasno spremenila tudi meja nemške zasedbene cone Spodnja Štajerska (njena vzhodna meja je namreč prav tako predstavljala nemško državno oz. okupacijsko mejo s sosednjo NDH), ki se je za obseg priključenega ozemlja pomaknila proti vzhodu. Ozemlje Hitlerjeve Nemčije se je povečalo za dodatnih 36,85 km², kolikor je znašala površina priključenega ozemlja, ki je obsegala pet katastrskih občin: Prišlin, Druškovec, Brezno, Lupinjak in Hum.⁴¹

Na priključitev je vplivalo več odločilnih dejavnikov. Pretežno revno prebivalstvo⁴² je bilo že deset-

³¹ Ferenc, *Izbrana dela*, 1, str. 491.

³² HR-HDA-227, š. 7, Hrvatsko-njemački državni ugovor, 13. 5. 1941, str. 1–3.

³³ Ferenc, *Izbrana dela*, 2, str. 57–59.

³⁴ Hrvaško himno »Lijepa naša domovina« je spisal Antun Mihanović in jo ob prvi izdaji leta 1835 poimenoval »Hrvatska domovina«. Besedilo himne je nastalo v Rijeki, zadnjih nekaj let življenja pa je Mihanović preživel v svoji graščini Novi Dvori blizu Klanjca (južno od Huma na Sotli). <http://fluminensia.org/mihanovic-u-rijeci-napisao-lijepu-nasu>, pridobljeno 20. 12. 2018.

³⁵ PA AA Berlin, R 105127, Aufzeichnung, 12. 5. 1941.

³⁶ Politični arhiv Nemškega zunanjega ministrstva v Berlinu hrani tudi zapiske pogovorov centralne razmejitvene komisije in pripravljene skice o predlaganih mejnih popravkih pri Svetem Florijanu v bližini Rogoške Slatine. Razreševanje mejnega vprašanja pri Sv. Florijanu je potekalo šele julija 1942. PA AA Berlin, R 105131, Niederschrift, 28. 7. 1942, str. 1–6.

³⁷ Nezavisna država Hrvatska, Ministarstvo vanjskih poslova, *Medunarodni ugovori 1941*, 17. 6. 1941, str. 95.

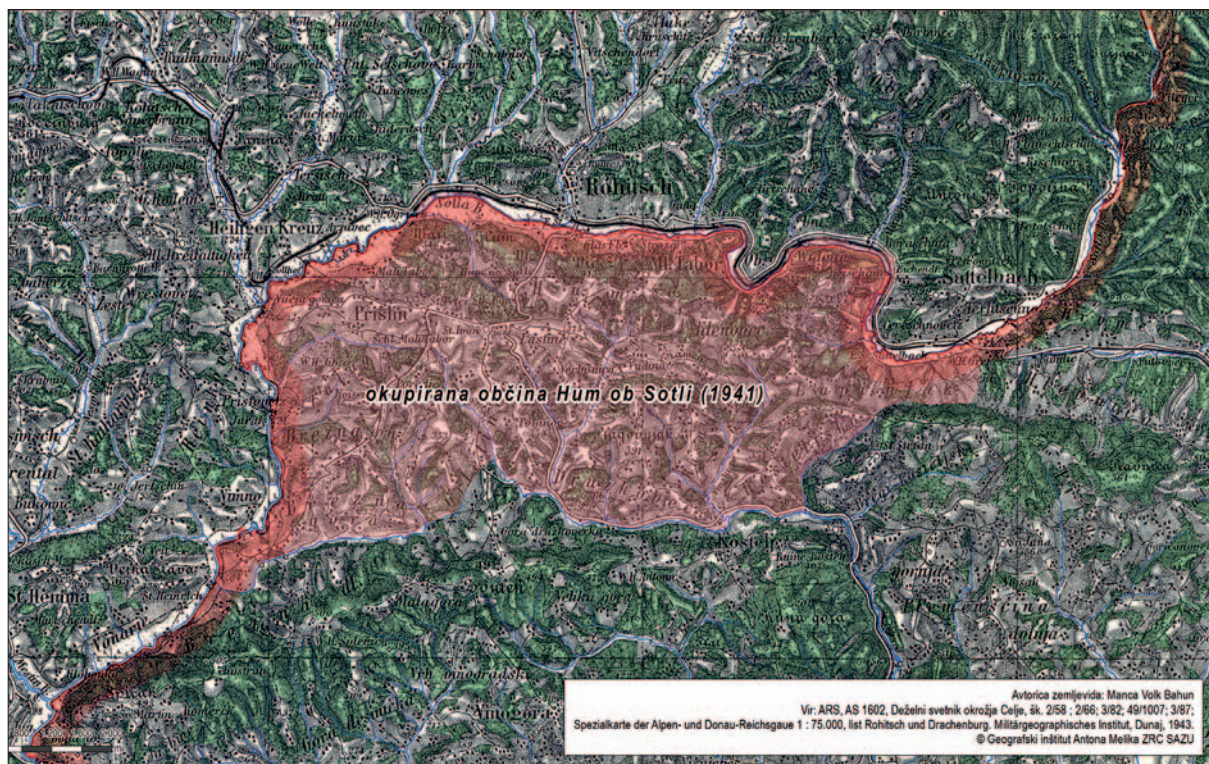
³⁸ HR-HDA-227, š. 7, Karta Jugoslavije (Zapadni dio) o razgraničenju, 1941. godine, 18. 5. 1941.

³⁹ ARS, AS 1602, š. 2, p. e. 66, Schutzhaftlinge und Abschiebungen, beschlagnahmte oder sichergestellte Gebäude, Grundbesitz und Viehstand, 30. 5. 1941.

⁴⁰ ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 129, Betrifft Asoziale, Verbrecher und Kretins, 13. 6. 1941.

⁴¹ ARS, AS 1602, š. 2, p. e. 66, Gemeinde Hum, 30. 5. 1941.

⁴² V kratkem obdobju nacistične upravne oblasti je kar 2.000 prebivalcev občine Hum na Sotli prejelo različne vrste pomoči in materialne oskrbe iz naslova NSV (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt [Nacionalsocialistična ljudska blaginja]); dodatnih 2.300 revnih posameznikov pa je bilo

Ozemlje priključene občine Hum na Sotli na specialni vojaški topografski karti (list Rogatec in Kozje) iz leta 1943. Južna občinska meja obenem ponazarja potek nove okupacijske meje med nemškim rajhom in NDH (arhiv projekta »Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško!«).

letja odvisno od slovenskega obsojalskega prostora. Precejšnje število prebivalcev je bilo namreč vezano na zaposlitvene centre v bližnji Rogaški Slatini, še posebej na steklarstvo pri Svetem Križu in železniško postajo.⁴³ Vzajemno so bili od hrvaškega obmejnega področja močno odvisni tudi prebivalci Rogaške Slatine in Rogatec, ki so iz občine Hum na Sotli prejeli velike količine živil. Hum je bil namreč pomemben vir in dobavitelj goveda, svinj, perutnine, jajc, sadja in vina. Prav tako so za trg Rogatec prebivalci Huma predstavljali veliko kupno moč, od katere so bili življenjsko odvisni predvsem tisti Rogatčani, ki so se ukvarjali s trgovinskimi posli in obrtnimi dejavnostmi. Iz tega je mogoče sklepati, da si lokalno prebivalstvo nikakor ni želelo zagrajevanja meje na Sotli.⁴⁴ Kot glavni razlog nemške zasedbe pa lahko štejemo ključne gospodarske okoliščine. Te sta višjim nacističnim oblastem izrecno izpostavila zlasti politični komisar okraja Šmarje pri Jelšah

Robert Komarek (SA-Standartenführer) in njemu podrejeni nemški župan občine Hum na Sotli Hermann Rossmannith, ki sta bila v stalni korespondenci o razlogih za vključitev v rajhovski državni teritorij.⁴⁵ Komarek si je o nujnosti priključitve in obveznem popravku meje dopisoval celo z dr. Helmutom Carstanjenom.⁴⁶ Tovrstna korespondenca se je pričela že pred nemško zasedbo tega območja oz. zgolj dan po napadu nemške vojske na Jugoslavijo.⁴⁷ V nadaljevanju njunega dopisovanja izvemo, da na hrvaški strani Sotle obratuje znana steklarstva Straža s pripadajočim premogovnikom v Lupinjaku, peskopopom in električno centralo, ki je elektriko dobavljala v Rogatec in za potrebe delovanja zdravilišča ter steklarne v Tržišču celo v Rogaško Slatino. Lastnika Straže sta bila brata Abel (folksdojčerja), za njenega direktorja pa sta postavila reichsdeutscherja Adolfa Körbitza. V Stražini proizvodnji steklenic je bilo prav tako zaposlenih veliko visoko kvalificiranih steklarjev iz vrst

še predvidenih za vključitev v omenjeni socialnoskrbni program. To pomeni, da je približno dve tretjini prebivalcev občine Hum na Sotli živelo v izjemno hudi revščini (ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 128, Allgemeiner Lagebericht über die Gemeinde Hum an der Sotla, 6. 6. 1941).

⁴³ ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 128, Allgemeiner Lagebericht über die Gemeinde Hum a. d. Sotla, 25. 6. 1941.

⁴⁴ ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 128, Allgemeiner Lagebericht über die Gemeinde Hum an der Sotla, 6. 6. 1941, str. 2; 26. 6. 1941, str. 2.

⁴⁵ ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 128, Allgemeiner Lagebericht über die Gemeinde Hum an der Sotla, 6. 6. 1941, str. 1–3. V fondu Deželnega svetnika okrožja Celje (ARS) je ohranjena pisna korespondenca med Komarekom in nemškim županom Huma na Sotli.

⁴⁶ Carstanjen je bil najpomembnejši nacionalnopolitični referent za slovensko Štajersko in Prekmurje ter vodja Inštituta za jugovzhod (Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika*, str. 85).

⁴⁷ ARS, AS 1602, š. 3, p. e. 87, 7. 4. 1941, str. 1–2.

Kulturbunda, folksdojčerjev in nemčurjev iz sosednjega Rogatca na slovenski strani Sotle.⁴⁸ Tako je moral dodaten pritisk za priključitev Huma k rajhu zagotovo izvršiti tudi Kulturbund v Rogatcu.⁴⁹ Politični komisar Komarek, ki se je zelo zavzemal za to, da bi bil Hum večno nemški, je bil tudi ključni član nemške razmejitvene delegacije, za katero je bilo že poudarjeno, da je imela pri sprejemanju odločitev med delegacijami odločilno vlogo.⁵⁰

Protestna manifestacija v Rogaški Slatini

Zaradi namestitve razmejitvene komisije v Rogaški Slatini in dejstva, da je bil del Hrvaškega Zagorja (občina Hum na Sotli) že nekaj časa pod nemško upravo, je prišlo do pronacističnega shoda.⁵¹ V paradne vrste postavljeni in s svastikami opremljeni Zagorci so 28. maja 1941 marširali proti Rogaški Slatini in z besnim kričanjem sredi zdraviliškega parka neutrudno ponavljali zahtevo po priključitvi celotnega Hrvaškega Zagorja k tretjemu rajhu. Približno 600 udeležencem shoda je prišlo na uho, da komisija razmišlja tudi o priključitvi območja Pregrade in Klanjca k nemškemu ozemlju, zato so ob vzklikanju pred Ljubljanskim domom (v času nemške zasedbe Grazer-Heim) predali zahtevo po priključitvi političnemu komisarju Robertu Komareku, ki jim je zagotovil, da bo posredoval njihove zahteve tudi višjim oblastnim instancam.⁵² Dogodek je povzročil kar nekaj trenj in ostrih odzivov. Na Hrvaškem so nasprotniki nemške priključitve manifestante javno zaničevali. Nemški župan Huma na Sotli je 7. junija 1941 komisarju Komareku poročal, da je neznani lastnik gostilne v svojih točilnih prostorih javno žalil udeleženca manifestacije, ki je bil namenjen v Rogaško Slatino, in mu celo grozil. Po poročanju se je glavna celica sovražstva in nasprotovanja razvila ravno na območju Kostela in Pregrade, kjer so hrvaški uradniki udeležencem grozili z aretacijami in celo z obešenjem. Domačinom, ki so se zaradi sodelovanja pri demonstracijah znašli v nevarnosti, je bila ne glede na rezultat razmejitvenega dela obljubljena dodatna (nemška) zaščita.⁵³ Mnogim protestnikom je bilo namreč na hrvaški strani sporočeno, da bodo v primeru vračanja v svojo domovino ustreljeni.⁵⁴ Jože Plemenitaš,⁵⁵ ki je bil priča temu dogodku, se spominja, da so se

shoda v glavnem udeležili zagorski kmetje, ki so zaradi želje po višjem življenjskem standardu upali na priključitev k Spodnji Štajerski. Proti Rogaški Slatini so vdrl iz vseh smeri, na številnih točkah prečkali Sotlo in se v kolonah po več sto ljudi napotili proti zdraviliškemu parku, kjer so ob dviganju nacističnih zastav zahtevali priključitev k Hitlerjevi Nemčiji. Ob vračanju je hrvaška policija vodje shoda aretirala in začasno pozaprila.⁵⁶ Pričevalka Gabrijela Krumpak⁵⁷ se prav tako spominja tega dogodka: »*Stali so pred mojim salonom in vpili, da želijo v rajh. Groza, mi smo kar zapirali okna. Dva dni so sedeli na tleh ti Hrvati, potem so jih pa samo poterali nazaj.*«⁵⁸ Če potegnemo vzporednice s krvavimi protesti v Trebnjem 2. maja 1941, ki so se končali z ranjenimi, aretacijami in celo smrtnimi žrtvami med civilisti,⁵⁹ se poraja vprašanje, ali je bil tudi shod Zagorcev, podobno kot v primeru Trebnjega, spodbujen s strani nemških okupacijskih oblasti in nagrad (podkupnin) bogatejših Nemcev iz lokalnega okolja. Tega podatka mi vsaj zaenkrat še ni uspelo izbrskati.

Verjetno kot protiukrep in poskus zatrtja načrtovanega protesta so posamezniki v dneh pred shodom sredi noči hodili od hiše do hiše in od lokalnega prebivalstva zahtevali, naj se izreče proti pripojitvi občine k nemškemu rajhu. V nekaterih primerih je bilo celo prisiljeno podpisati peticijo proti priključitvi, podpise pa so pogosto tudi ponarejali. Znani so primeri staršev, ki so pričeli svoje otroke zaradi spremenjene meje pošiljati v nemške šole, nakar so jim hrvaški učitelji grozili in jih pozivali, naj otroke ponovno vpišejo v šole na ozemlju NDH.⁶⁰ Še 11. junija opoldne so morali občani Huma na Sotli na Komarekov ukaz v znak poenotenosti pod upravo Spodnje Štajerske na vsaki hiši za obdobje enega tedna⁶¹ izobesiti nacistično zastavo.⁶² Tamkajšnji nemški župan Rossmanith pa je še 13. junija Komareku poročal, da na tem območju točen potek meje še vedno ni znan (podčrtal avtor).⁶³

Sotla kot okupacijska meja do konca vojne

Na prigovarjanje Zagreba in hrvaške komisijske delegacije za razmejitev je Hitler – tako kot pri že omenjeni začasni zasedbi italijanskega interesnega področja vzhodno od reke Mirne in Novega mesta –

⁴⁸ ARS, AS 1602, š. 3, p. e. 87, 7. 4. 1941; š. 5, p. e. 128, 26. 6. 1941, str. 2; š. 5, p. e. 129, 13. 5. 1941.

⁴⁹ Marinc, Rogatec, str. 112.

⁵⁰ PA AA Berlin, R 105131, Grenzfestlegung zwisch. Deutschl. u. Kroat.: Deutsche Delegation.

⁵¹ ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 128, Lagebericht, 19. 5. 1941, 7. 6. 1941.

⁵² ARS, AS 2173, f. 11, š. 10, Lagebericht, 29. 5. 1941.

⁵³ ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 128, Lagebericht, 19. 5. 1941, 7. 6. 1941.

⁵⁴ ARS, AS 2173, f. 11, š. 10, Lagebericht, 29. 5. 1941.

⁵⁵ Rojen leta 1920, med vojno živel v Tržišču (del Rogaške Slatine).

⁵⁶ Jože Plemenitaš, avdiopričevanje (izpraševal D. Siter).

⁵⁷ Rojena leta 1919 v Brežicah. Med nemško zasedbo je bila lastnica frizerskega salona v Rogaški Slatini.

⁵⁸ Gabrijela Krumpak, avdiopričevanje (izpraševal P. Mikša).

⁵⁹ Ferenc, *Izbrana dela*, 2, str. 59.

⁶⁰ ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 128, 6. 6. 1941; Lagebericht, 19. 5. 1941.

⁶¹ Ukaz političnega komisarja Šmarje pri Jelšah o izobešenju svastike je prenehal veljati istega dne, ko je morala Nemčija v skladu z novo pogodbo z NDH (17. 6. 1941) svoji zaveznici vrniti občino Hum na Sotli.

⁶² ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 129, Kundmachung, 10. 6. 1941.

⁶³ ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 129, Betrifft Asoziale, Verbrecher und Kretins, 13. 6. 1941.

ukazal, naj se občina Hum na Sotli vrne Paveličevi NDH.⁶⁴ 17. junija 1941 (istega dne je NDH pristopila tudi k trojnemu paktu)⁶⁵ so diplomati obeh držav na sestanku v Zagrebu še enkrat potrdili mejo, ki je bila že sklenjena s prvotnim sporazumom 13. maja 1941. Junjska pogodba je nemško-hrvaško okupacijsko mejo v zaledju Rogaške Slatine ponovno postavila na Sotlo, kjer se je obdržala vse do konca vojne. Za pogajalsko mizo sta nemško stran zopet zastopala Siegfried Kasche in von Kamphoevener, interese nemške satelitske zaveznice pa sta zagovarjala zunanji minister dr. Lorković in general Marić. V pogodbi je še pisalo, da mora biti pripojena občina Hum na Sotli vrnjena nemški zaveznici.⁶⁶ Zagreb se je moral pri tem obvezati, da NDH ne bo izvajala nikakršnega preganjanja ali kakršne koli oblike maščevalnih represalij zoper prebivalstvo, ki se je borilo za priključitev občine k nemškemu rajhu.⁶⁷ Formalnopravno je nacistična Nemčija priključeno hrvaško ozemlje vrnila 19. junija 1941. Več kot očitno pa je bil postopek pripajanja občine pod upravno delovanje NDH vsaj v praksi nekoliko daljši, kajti še 18. junija – ko so bili sklepi nove pogodbe že jasni – je nemški okupacijski župan v imenu občinskega urada Hum na Sotli naročil novo serijo izvodov časopisa *Marburger Zeitung*.⁶⁸ Proti koncu junija so bili nemški uradniki, žandarji in učitelji zamenjani s hrvaškim osebjem, za mesec julij pa nekdanjim nemškim uslužbencem niso smeli več izdajati živilskih nakaznic.⁶⁹ V poročilu komisarja Komareka z dne 23. junija 1941 o pregledu okupacijskih občin pod šmarskim okrajem je bil Hum že prečrtan.⁷⁰

Zanimivo je, da je hrvaško zunanje ministrstvo po priključitvi občine k NDH izrazilo zaskrbljenost nad nadaljnjim odvijanjem situacije in nepredvidljivimi nemškimi ukrepi, ki bi lahko zlasti za obmejni prostor pomenili velike preglavice.⁷¹ 26. junija so Nemci iz Rogatca na komisijo za razmejevanje v Rogaški Slatini naslovili protestno pismo, v katerem so besno poudarjali, da jih je pripojitev občine Hum na Sotli k hrvaškemu državnemu teritoriju presenetila in močno razžalostila. Podpisani so izpostavili, da se za širjenje germanizacije na tem območju zavzemajo že polnih 23 let, zato prosijo, da se k nemškemu rajhu ponovno priključita vsaj steklarna Straža in zaselek Brod s pripadajočo elektrarno na hrvaškem bregu

Sotle. Straža in Brod sta bila v času, ko je bila občina Hum na Sotli še v rajhu, na podlagi posebnega sporazuma priključena upravi rogaškega trga. Vsi trije okoliši pa so že desetletja delovali kot celostno povezana in neločljiva gospodarska ter geografska enota. Nadalje navajajo, da površina navedenih območij obsega komajda $\frac{1}{2}$ km², kjer živi okoli 65 družin pretežno nemškega izvora, zaposlenih v Straži. Večino stanovanjskih hiš v okolici Broda in Straže sta postavila brata Abel in inženir Körbitz, zaradi česar se smatrajo za nemško last. V ostri noti je še pisalo, da bo ločitev Huma kot pomembne gospodarske enote v zaledju Rogatca od preostalega dela nemškega teritorija zlasti za Rogatec pomenil hud udarec, ki bi lahko povzročil gospodarsko katastrofo in njegov propad.⁷²

S sklenitvijo gospodarsko-prometnega sporazuma 30. junija 1941 v Rogaški Slatini, ki je vzpostavil blagovno izmenjavo med Nemčijo in NDH (predvideno že 17. junija na pogovorih v Zagrebu), se je zaključila polemika na tem delu mejnega odseka.⁷³ Podpisa sta prispevala podpolkovnik Zvonimir Stimaković za hrvaško in dr. Herbert Jentl za nemško stran. Z dogovorom se je občina Hum zavezala, da bo nemškim obmejnemu regijam še naprej dobavljala električno energijo.⁷⁴

Hrvaško-nemška razmejitvena komisija je urejanje mejnih nesoglasij na preostalih odsekih Sotle zaključila šele 6. septembra, devet dni kasneje pa je bil razglašen tudi potek meje. Prav tako so bili nekdanji hrvaški zaselki na dravskem odseku razmejitvene črte (grad Križovljan, Brezje, Virje in Lovrača) priključeni okrožju Ptuj in s tem Uiberreitherjevi upravi za Spodnjo Štajersko. V zameno so se morali Nemci umakniti iz naselij Obrežje, Nova vas ob Sotli in Jesenice v brežiškem okrožju.⁷⁵ 30. oktobra 1941 je predsednik hrvaške razmejitvene delegacije podpolkovnik Stimaković namestnika nemškega delegacijskega osebja obvestil, da se sedež hrvaške mejne komisije iz Rogaške Slatine seli nazaj v Zagreb. Protesti in ugovori šefa nemške komisijske delegacije, češ da razmejevanje na hrvaško-nemški meji še zdaleč ni končano,⁷⁶ so v glavnem ostali preslišani.⁷⁷ Nemci so po silnih pritiskih – usklajevanje dela med Rogaško Slatino in Zagrebom naj bi bilo zaradi slabih prometnih povezav nemogoče – dosegli dvoje: Stimaković je bil zamenjan z Avgustom Marićem, Hrvati pa so

⁶⁴ Ferenc, *Nemška okupacija*, str. 251.

⁶⁵ *Slovenski narod*, 17. 6. 1941, let. 74, št. 136, str. 1, »Pomen pristopa Hrvatske k trojnemu paktu«.

⁶⁶ Nezavisna država Hrvatska, Ministarstvo vanjskih poslova, *Međunarodni ugovori 1941*, 17. 6. 1941, str. 95.

⁶⁷ ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 128, Telefonogramm, 19. 6. 1941, str. 1.

⁶⁸ ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 129, 18. 6. 1941.

⁶⁹ ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 129, Amtsbestätigung, 3. 7. 1941.

⁷⁰ ARS, AS 1602, š. 3, p. e. 82, Erfassung der holzbe- und verarbeitenden Betriebe, 23. 6. 1941.

⁷¹ ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 128, Telefonogramm, 19. 6. 1941, str. 1.

⁷² ARS, AS 1602, š. 5, p. e. 128, 26. 6. 1941, str. 1–3.

⁷³ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1007, Kleiner Grenzverkehr mit Kroatien: 1941–1942, 30. 6. 1941.

⁷⁴ HR-HDA-227, š. 7, Sporazum, 30. 6. 1941, str. 1–3.

⁷⁵ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1005, Deutsch-kroatische Grenze, 6. 9. 1941.

⁷⁶ Glede na to, da so se še julija 1942 usklajevali mejni popravki pri Svetem Florijanu v okolici Rogaške Slatine, je bilo razburjenje nemške komisijske delegacije dokaj upravičeno (PA AA Berlin, R 105131, Niederschrift, str. 4, 28. 7. 1942).

⁷⁷ HR-HDA-227, š. 6, Verbalnote, 30. 10. 1941.

Razmejitvenemu sporazumu v Rimu je bil dodan zemljevid, ki med drugim prikazuje potek nemško-hrvaške meje. Vrisana demarkacijska črta na odseku med Klanjcem in Dobovcem pri Rogatcu preneha slediti toku Sotle, svojo pot pa si nato utre po zahodnem obrobju Hrvaškega Zagorja (HR-HDA-227, š. 7, Karta Jugoslavije (Zapadni dio) o razgraničenju, 1941. godine, 18. 5. 1941).

morali pozimi 1941–1942 manjši del svoje delegacije pustiti tudi v Klanjcu tik ob sotelski meji.⁷⁸

Nacistična zastava tudi južno od Huma na Sotli

Nove arhivske najdbe kažejo, da si je nemški okupator v začetni zasedbeni fazi od ozemlja NDH priključil večji teritorialni kos kot zgolj površino občine Hum na Sotli. V fondu Ministarstva vanjskih poslov NDH⁷⁹ je namreč ohranjen zemljevid zahodne Jugoslavije, na katerem so izrisane takratne razmejitvene črte med posameznimi okupatorji. Karto je leta 1941 natisnil vojaško-geografski inštitut v Firencah, ta pa med drugim prikazuje razmejitveno stanje med Italijo in NDH z dne 18. maja 1941, ko so v Rimu sklepali italijansko-hrvaško mejno pogodbo. Zemljevid je bil sestavni del rimske pogodbe in dodan sporazumu kot njegova priloga. Na sektorju meje Rogatec–Rogaška Slatina–Podčetrtek–Bistrica ob Sotli razmejitvena črta med NDH in Nemčijo poteka po Hrvaškem Zagorju. Iz dokumenta je razvidno, da so potek meje med Rogatcem in Bistrico ob Sotli izrisa-

li po južni meji zasedene občine Hum na Sotli (ujemanje s priloženo karto okupacijske občine Hum na Sotli), nekoliko južneje pa po zahodnem gričevnatem robu Hrvaškega Zagorja. Rajhovsko-hrvaška meja se je torej na Sotlo priključila šele pri Klanjcu na jugu in Svetem Roku pri Rogatcu na severu omenjenega odseka.⁸⁰ Da je imel nemški okupator namen zgraditi in utrditi mejo po zahodnem robu Hrvaškega Zagorja, potrjuje tudi pričevanje Josipa Majceniča,⁸¹ ki se spominja prvotne meje v okolišju zagorskih naselij Kostel in Taborsko, Vjekoslav Petek⁸² pa je povedal, da so Nemci na območju zagorske vasi Košenina postavljali lesene stebre za razpenjanje pocinkane bodeče žice. Mirko Halužan⁸³ je k temu dodal, da se je takrat veliko govorilo o premikanju meje v notranjost

⁷⁸ HR-HDA-227, š. 6, mapa Odsek za granico: opći spisi, 1941–1943, 31. 10. 1941.

⁷⁹ Fond se nahaja v Hrvaških državnih arhivih v Zagrebu.

⁸⁰ HR-HDA-227, š. 7, Karta Jugoslavije (Zapadni dio) o razgraničenju, 1941. godine, 18. 5. 1941.

⁸¹ Josip Majcenič in njegova žena Amalija iz Malega Tabora na hrvaški strani Sotle sta me v njunem toplem domu v občini Hum na Sotli prijazno sprejela 28. oktobra 2017, ko je bil izveden intervju. Slab mesec dni zatem je pričevalec, ki je že od leta 1936 kot 13-letni deček delal v Steklarni Rogaška, dopolnil častitljivih 94 let, sredi julija letos pa je tragično preminil. Primerno je, da mu na tem mestu izkažem globoko spoštovanje in neizmerno hvaležnost.

⁸² Rojen 8. julija 1934 v Poredju blizu Sotle.

⁸³ Rojen 7. septembra 1932 v Prišlinu, občina Hum na Sotli.

hrvaškega ozemlja.⁸⁴ Na odkritem zemljevidu je lega naselij, ki jih omenjata pričevalca, točno v tistem predelu Hrvaškega Zagorja, kjer je 18. maja 1941 potekala izrisana razmejitvena črta.⁸⁵ Nacistična Nemčija si je očitno za kratko obdobje, dokler se meja na tem območju ni ponovno vrnila na Sotlo (17. 6. 1941), priključila zagorski obmejni prostor med Klanjcem in Rogatcem. Svastika je potemtakem prvih nekaj tednov po aprilski zasedbi plapolala tudi v Kumrovcu, rojstnem kraju Josipa Broza Tita.

Spreminjanje Sotle v ožičeno in zaminirano pregrado

Kakor vse ostale okupatorjeve meje v slovenskem prostoru je nemška uprava zgradila in zavarovala tudi svojo državno mejo na reki Sotli, njen potek pa natančno označila na uradnih zemljevidih in terenu.⁸⁶ Razmejitvena komisija je celotno hrvaško-nemško mejo najprej razdelila na dva delovna odseka. Nadzor nad označevanjem odseka A (83 km) je prevzela hrvaška delegacija, medtem ko je vodenje odseka B pripadlo nemškemu delu razmejitvene komisije. Na prvem odseku je bilo postavljenih 595 mejnih kamnov, na nemškem odseku pa 1.524 mejnikov. Do

Mejni kamen nemški rajb–NDH, odkrit na Bizeljskem (foto: M. Berkovič, 6. 11. 2017).

decembra 1942, ko se je označevalno delo na hrvaško-nemški meji tudi uradno zaključilo, je bilo vsega skupaj postavljenih 2.119 mejnikov.⁸⁷

Jeseni 1942⁸⁸ so se pričele večje priprave na gradnjo zaščitnih ovir ob reki Sotli. Najprej so bili izbrani gradbeni izvajalci in podani stroškovni izračuni, pripravili pa so tudi sezname s količinami zahtevanega materiala za postavljanje ovir.⁸⁹ V začetku oktobra 1942 je bilo gradbeno podjetje Illner (imenovano po lastniku Adolfu Illnerju)⁹⁰ izbrano za postavljanje obmejnih preprek v prostoru Maceljskega hribovja in Rogatca ter vzdolž reke Sotle. Gradbena dela ob okupacijski meji vse do Brežic so se pričela konec oktobra 1942.⁹¹ Do jeseni 1943 je nemški okupator Sotlo spremenil v fizično pregrado, ki jo je zavaroval z dvema metroma visoko žično mrežo (v bližini hiš in ulic) ali dvema metroma visoko bodečo rezilno žico (kjer žična mreža ni zadostovala) in vmesnimi obmejnimi postojankami (graničarskimi stražarnicami), čemur je kasneje sledilo še polaganje smrtonosnih min. Že ob postavljanju prvih ovir je nacistična oblast zaradi zavedanja, da bo območje kmalu minirano, na vsakih 500 m postavila opozorilne table v velikosti 20 do 30 cm z grozečim napisom »Pozor! Smrtna nevarnost!«. ⁹² Širina linije z miniranim poljem je znašala približno dva do štiri metre.⁹³ Še preden so lahko namestili bodečo žico, je moral okupator na obeh straneh reke v širini približno 50 metrov najprej očistiti okolico in podreti morebitno infrastrukturo. Posekal je tudi drevje in drugo rastje ter zatrl ponovno rast.⁹⁴ Temu je sledilo dovažanje ošiljenih smrekovih in gabrovih stebrov, za kar so morali prisilno privedeni domačini uničiti ogromne količine okoliških gozdov. Stebre so zabili enakomerno na vsaka dva metra ob rečno strugo, nanje pa je nemška vojska namestila pocinkano bodečo žico, ki je bila na pomembnejših strateških legah in točkah, kjer je bila večja verjetnost ilegalnega prehajanja ter tihotapljenja blaga, še nekoliko višja kot drugje (podobno je

⁸⁷ PA AA Berlin, R 105131, Bericht Nr. 5, 11. 12. 1942, str. 1–6; Bericht Nr. 4, 10. 7. 1942, str. 2. Podatka o številu mejnih kamnov zgolj na reki Sotli mi zaenkrat še ni uspelo odkriti.

⁸⁸ Podatek potrjuje navedbe Toneta Ferenca, ki piše, da so Nemci in Italijani pričeli z žičnimi ovirami in minami ograjevati svoje državne meje v letih 1942–1943 (Ferenc, *Izbrana dela*, 1, str. 183).

⁸⁹ ARS, AS 1602, f. 297, š. 285, Zahlung für Leistung im Grenzhindernisbau im Kreis Cilli, 23. 11. 1942.

⁹⁰ Gradbena družba Illner je med vojno izkoriščala tudi ujetu delovno silo iz nemških delovnih taborišč.

⁹¹ ARS, AS 1602, f. 297, š. 285, Grenzsicherung an der deutsch-kroatischen Grenze, 20. 10. 1942; Bauarbeiten im Raume Rohitsch, Sattelbach und Matzelgebirge, 6. 10. 1942.

⁹² ARS, AS 1602, f. 297, š. 285, Verdrahtung der kroatischen Grenze, 12. 10. 1942, str. 1–2.

⁹³ Marija in Jože Unverdorben/Jože Hederih, avdiopričevanja (izpraševal P. Mikša); Emil Krajnc/Jože Zbil/Vjekoslav Petek, avdiopričevanja (izpraševal D. Siter).

⁹⁴ Mikša, Siter et al., *Rogaška Slatina kot obmejno mesto nemškega rajba*, pano 9.

⁸⁴ Josip Majcenič/Vjekoslav Petek/Mirko Halužan, avdiopričevanja (izpraševal D. Siter).

⁸⁵ HR–HDA–227, Karta Jugoslavije (Zapadni dio) o razgraničenju, 1941. godine, 18. 5. 1941.

⁸⁶ Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, str. 53; Ferenc, *Izbrana dela*, 2, str. 57.

Levo: nemška skica urejanja dostopa do Sotlinega vodnega vira na mejnem prehodu Klemenov most v Rajnkovcu pri Rogški Slatini (ARS, AS 1602, f. 297, š. 285, Skizze). Desno: današnja ožičena podoba istega prehoda (foto: D. Siter, 7. 4. 2018).

veljalo tudi za širino obrambne linije vzdolž Sotle).⁹⁵ Marca 1943 so bili izdani še sklepi o nujni izgradnji stražnih stolpov.⁹⁶ Iz ohranjenega nemškega poročila s priloženo skico je razvidno, da je bila glavna žična ograja pri mejnem prehodu Klemenov most (sektor Rajnkovca pri Rogški Slatini) do julija 1943 položena natanko 4 metre proč od rečne struge.⁹⁷

Na mejnih prehodih so bila za prehajanje meje sestavni del žične ograje tudi velika železna vrata, ponekod pa zgolj lesena dvizna rampa. Na točkah legalnega prehajanja meje je okupator poleg glavne ograje položil še nekaj dodatnih vrst ostre rezilne žice, vse to pa prepredel z dodatnimi minskimi polji.⁹⁸

Utrjena, ožičena in minirana meja je iznenada močno zarezala v vsakdan obmejnih prebivalcev. Za začetek je onemogočila kopanje in ribolov, kar pa je bilo seveda še najmanjšega pomena.⁹⁹ Zaradi onemogočenega dostopa do vodnega vira so obmejne ovire preprečile namakanje kmetijskih površin, zaradi česar se je v času poletnih suš zmanjšala rodovitnost zemlje. Posledično je prišlo do hudih lakot, kar je bilo vzajemno pogojeno tudi z umiranjem živine, ki je zaradi pomanjkanja vode trpela za hudo žejo. Vinogradi so propadali, ker vinorodnih območij niso

mogli zadostno škropiti z galico.¹⁰⁰ Delovanje hišnih gospodinjstev je postalo skrajno oteženo, saj si domačini v Sotli niso smeli prati niti svojega umazane perila.¹⁰¹ Prehajanje meje je za vse zaposlene na drugi strani Sotle postalo oteženo, neprijetno in podvrženo stalnim kontrolam sumničavih graničarjev. Prisostvovanje na pogrebih in mašnih slovesnostih ter obiski cerkva, sorodnikov in prijateljev na drugi strani meje seveda niso bili dovolj dobri razlogi za izdajo dovoljenja za prehod. Stiki med ljudmi so bili tako povsem pretrgani in obnovljeni šele z odstranitvijo zaščitnih ovir po koncu vojne.

Odprtje mejnih prehodov in vzpostavitev prometa

23. junija 1941 so predstavniki razmejitvene komisije (Ervin Švuger v imenu hrvaškega notranjega ministrstva in dr. Wolfgang Wetz v imenu šefa nemške civilne uprave za Spodnjo Štajersko) v zdravilišču Rogška Slatina sprejeli osnutek dogovora o ureditvi in upravljanju maloobmejnega prometa med Spodnjo Štajersko in Hrvaško, ki je bil temelj sporazumu z dne 30. junija o vzpostavitvi gospodarsko-prometnih tokov na območju občin Hum, Rogatec in Rogška Slatina.¹⁰² Prvi dogovor je urejal zlasti širši sklop pravil glede izdajanja mejnih prepustnic, medtem ko je drugi sporazum zaradi prisotnosti državne meje na Sotli za obmejne prebivalce iz naštetih občin določal razne carinske olajšave pri obojesmerni izmenjavi blaga in storitev: steklo, električna ener-

⁹⁵ Vjekoslav Petek, avdiopričevanje (izpraševal D. Siter).

⁹⁶ ARS, AS 1602, f. 297, š. 285, Grenzsicherungszone, Hindernisbau und Bauten von Wachtürmen, 5. 3. 1943; Marinc, Rogatec, str. 112.

⁹⁷ ARS, AS 1602, š. 285, f. 297, Vorverlegung der Grenzabsperrung und Sattelbachstauung an der deutsch-kroatischen Grenze, Grenzstein 6 D, 29. 6. 1943.

⁹⁸ ARS, AS 1602, f. 297, š. 285, Skizze zur beantragten Rückverlegung der Grenzsperrung bei der Klemenbrücke am Sattelbach, Kat. Gem. Hl. Kreuz, Grenzstein 6 D, 29. 6. 1943; fototeka MNZS.

⁹⁹ Jože Hederih, avdiopričevanje (izpraševal P. Mikša); Vjekoslav Petek, avdiopričevanje (izpraševal D. Siter).

¹⁰⁰ ARS, AS 1602, f. 297, š. 285, Wasserentnahme aus dem Sattelbach, 27. 4. 1943.

¹⁰¹ ARS, AS 1602, f. 297, š. 285, Wasserentnahme aus dem Sattelbach, 3. 5. 1943.

¹⁰² ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1007, Niederschrift, 23. 6. 1941, str. 1–2; Vereinbarung, 30. 6. 1941, str. 1–2.

gija, mineralna voda, premog in kmetijski proizvodi, od aprila 1942 pa tudi slama, lesene deske in brusilni pesek (iz Huma v Rogaško Slatino in Rogatec), v obratni smeri pa razne vrste lesa, apnenec, slama, žgano apno, lesno oglje in gramoz. V Rogatcu (kasneje tudi v Rogaški Slatini) je bil v skladu z enim izmed členov drugega dogovora (30. junija 1941) vzpostavljen sedež okrajnega carinskega komisariata, ki je nadziral železniški promet med Humom in preostalim hrvaškim gospodarskim zaledjem ter obmejnimi prostorom tretjega rajha. Pretovorjeno blago med državama je bilo vedno temeljito pregledano na železniški postaji v Rogatcu, koder je tekla železniška trasa, ki še danes povezuje hrvaško-slovenski obmejni prostor. Kakor je določal gospodarski sporazum, carinske pristojbine za izmenjane storitve (do 200.000 rajhovskih mark mesečno) niso bile zaračunane.¹⁰³ Dogovor o ureditvi maloobmejnega prometa na območju Huma, Rogatca in Rogaške Slatine je veljal 30 dni. Po enem mesecu je bil zopet podaljšan, razen če je katera izmed zavezujočih strank odstopila od pogodbenih določil, kar je morala najaviti vsaj pet dni prej.¹⁰⁴ Takšna praksa se je izvajala do septembra 1941, ko se je zaključilo razmejitveno delo na reki Sotli.¹⁰⁵

Pomembnost mejnih prehodov je bila odvisna od dodeljene oznake maloobmejnega in velikoobmejnega prometa (železniška trasa ali pomembnejša cesta).¹⁰⁶ Ob mejnih prehodih je na vsaki strani Sotle stala lesena stražarnica (»Wächterhütte«), v kateri so bili stacionirani graničarji, ki so vsakodnevno (peš ali s kolesi) patrolirali vzdolž mejne linije.¹⁰⁷

11. julija 1941 je okrajni carinski urad Rogatec v poročilu¹⁰⁸ prvič objavil seznam devetih maloobmejnih lokalnih prehodov za potrebe prehajanja sotelske meje na območju Rogaške Slatine, Rogatca in Svetega Petra. Vseh devet prehodov so morali potrditi Urad za obmejno carinsko zaščito v Mariboru (od

Nemško-hrvaški maloobmejni prehod v Harinih Zlakah pri Podčetrtku. Med stražarnicama (nemški graničar v ospredju, hrvaški v ozadju) teče razmejitvena reka Sotla. Odsotnost žične ovire kaže na to, da je fotografija nastala v poldrugem letu okupacije, ko Sotle še niso zagradili (fototeka MNZS).

leta 1944 tudi v Celju), obmejna policijska postaja (gestapo v Rogaški Slatini) in pristojne službe NDH. Prehode so lahko uporabljali lastniki zemljišč na obeh straneh Sotle (»Doppelbesitzer«), šolarji, steklarji, rudarji in drugi zaposleni.

V Rjavici pri Rogaški Slatini je denimo v neposredni bližini železniške trase Rogaška Slatina–Rogatec deloval mejni prehod »Most pri mejnem kolu št. 31« (formalno poimenovanje v nemških dokumentih), domačini pa so ga imenovali Klemenov most (po bogatem posestniku v neposredni bližini prehoda). Nemška različica tega imena (»Clementbrücke«) se je kasneje uveljavila tudi v nemških dokumentih. Za lokalni obmejni okoliš je bil izjemnega pomena, saj je tukaj tekla prometna pot med Svetim Petrom na hrvaški ter Svetim Križem na slovenski strani, kjer je med okupacijo delovala Ablova steklarna. Za njene potrebe je med drugim služil tudi transportu kremenčevega peska in premoga.¹⁰⁹

16. oktobra 1941 so v Rogaški Slatini pripravili še seznam prehodov, ki naj bi omogočili delovanje velikoobmejnega prometa.¹¹⁰ Med predlaganimi so dokončno potrdili 4 cestne prehode (Brezje – Babi-

¹⁰³ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1007, Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und Kroatien über sachliche Erleichterungen im Kleinen Grenzverkehr, 2. 4. 1942; Niederschrift, 23. 6. 1941, str. 1–2; HR-HDA-227, Sporazum, 30. 6. 1941, str. 1–3.

¹⁰⁴ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1007, Vereinbarung, 30. 6. 1941, str. 3.

¹⁰⁵ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1006, Kleiner Grenzverkehr mit Kroatien, 21. 8. 1941.

¹⁰⁶ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1001, 1006; š. 7, p. e. 157, Deutsch-kroatische Grenzfragen, 17. 10. 1941.

¹⁰⁷ Fototeka MNZS; Mirko Halužan, avdiopričevanje (izpraševal D. Siter).

¹⁰⁸ Pismo je bilo iz Rogaške Slatine odposlano v Maribor na Urad za obmejno carinsko zaščito (»Zollgrenzschutzes«). O odprtju prehodov maloobmejnega lokalnega prometa med Hrvaško in tretjim rajhom je politični komisar podeželskega okrožja Celje 22. julija obvestil tudi Uiberreitherja in pripomnil, da ni razlogov, da se dogovor o lokalnem obmejnem prometu ne bi podaljšal tudi za obdobje po 31. juliju (ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1006, Grenzübergänge für den kleinen Grenzverkehr, 11. 7. 1941; Kleiner Grenzverkehr zwischen Untersteiermark und Kroatien, 22. julij 1941, str. 1–2).

¹⁰⁹ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1006, Grenzübergänge für den kleinen Grenzverkehr, 11. 7. 1941; Vorläufige Regelung des kleinen Grenzverkehrs zwischen Untersteiermark und Kroatien, 24. 6. 1941; Alen Dolšak, avdiopričevanje (izpraševal D. Siter).

¹¹⁰ ARS, AS 1602, š. 7, p. e. 157, Niederschrift über die Besprechung über verschiedene Grenzfragen, 16. 10. 1941.

Abschrift!

Der Bezirkszollkommissar G Rohitsch-Sauerbrunn, 11. Juli 1941

Rohitsch.

Z 2222

Betrifft: Grenzübergänge für den kleinen Grenzverkehr.
Randvig.v.1.7.41 Z 2222

Im Bereich der ZAST G Rohitsch-Sauerbrunn, Rohitsch und St. Rochus sind die folgenden Grenzübergangsstellen erforderlich: *mitgeplant.*

1. Brücke bei Grenzpfahl 19, Gehöft Borsitsch, 1 km nördlich Nimmo;
2. Brücke bei Grenzpfahl 27, Gehöft Zurman; Fahrweg von Hl. Kreuz nach Prislín;
3. Brücke bei Grenzpfahl 29, etwa 600 m nördlich von Ziffer 2;
4. Brücke bei Grenzpfahl 31 südlich Erjavetz; Fahrweg von Hl. Kreuz nach St. Peter;
5. Brücke bei Grenzpfahl 38, Gehöft Meringovetz, an der Straßenbiegung südlich „h“ von „Tersische“;
6. Brücke bei Grenzpfahl 59 etwa 1,5 km ostwärts Rohitsch, bei „a“ von „Mal.Tabor“;
7. Steg und Furt bei Grenzpfahl 53, nördlich „j“ von „Klenovec“;
8. Brücke bei Grenzpfahl 75; Fahrweg von Dobrowetz nach Lupinjak beim kroatischen Schulhaus.
9. Furt zwischen Terlitschner und Hromec.

Angaben nach der Karte 1 : 200 000.
Die Übergangsstellen Ziffer 1 bis 9 kommen für Doppelbesitzer, die Übergangsstelle Nr. 4 auch für die Arbeiter, -Kohlen- und Sandfahrzeuge der Glasfabrik in Rohitsch-Sauerbrunn-Hl. Kreuz- in Betracht.

Herrn *FdA. Gyman, 24.* gez. Selig
Leiter der Befehlstelle
des Zollgrenzschutzes
Marburg. *2.7.41*
11.7.41
11.7.41

Abschrift unter Beziehung auf die An-

/.

Objavljeni seznam sprejetih maloobmejnih prehodov na območju Rogaške Slatine, Rogatca in Svetega Petra (ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1006, Grenzübergänge für den kleinen Grenzverkehr, 11. 7. 1941).

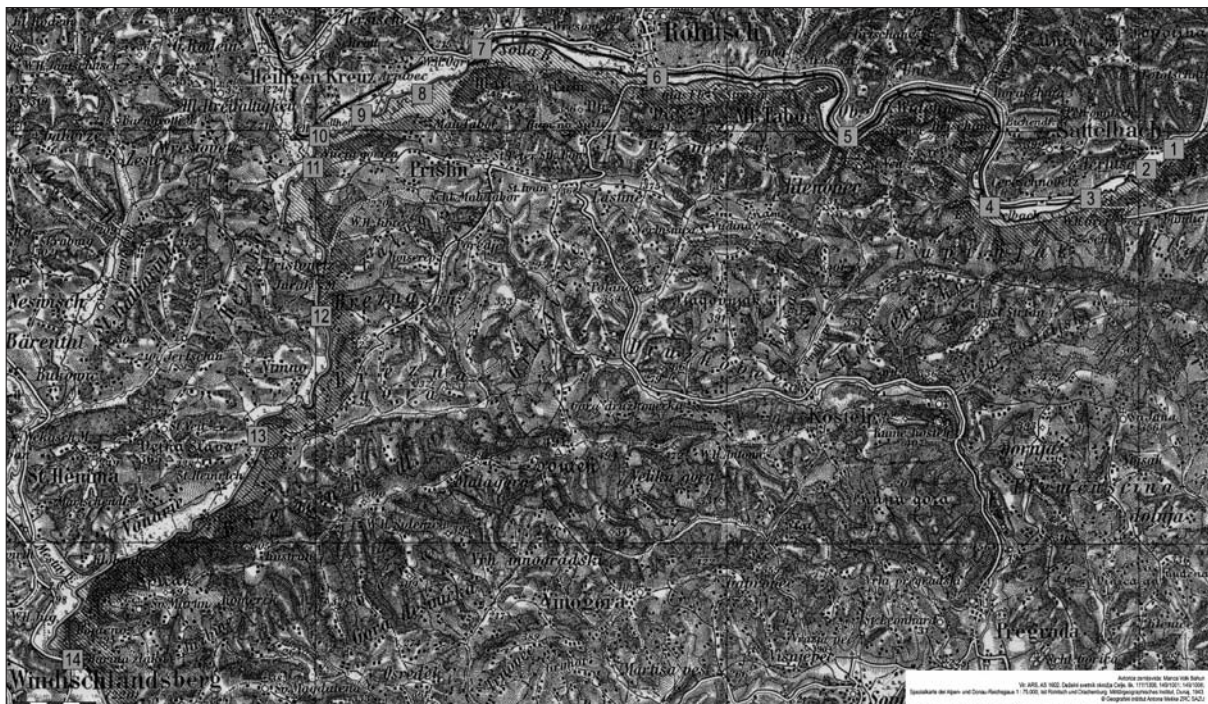
nec na reki Dravi, Sveti Rok – Lupinjak in Rogatec – Hum na reki Sotli ter Velika Dolina – Jesenice – Bregana na reki Savi) in 3 železniške prehode (2 na reki Sotli: Sveti Peter – Đurmanec in Dobova ter eden v brežiškem okraju). Na odseku meje med Nemčijo in NDH, ki je potekala po reki Dravi (mejni prehod Središče ob Dravi–Varadžin), pa so lahko mejo prečkali samo s splavom. Velikoobmejni cestni prehod Sveti Peter – Lupinjak je denimo služil samo zdraviliškim gostom, ki so potovali v Rogaško Slatino.¹¹¹ Nemški okupator je do jeseni 1941 na celotni dolžini mejne črte z NDH vzpostavil vsega skupaj 24 prehodov maloobmejnega prometa in 8 velikoobmejnih prehodov, od tega je bilo 17 maloobmejnih in 5 velikoobmejnih prehodov na mejni reki Sotli.¹¹²

Samo na sektorju meje med Dobovcem, kjer danes stoji mednarodni mejni prehod med Hrvaško in Slovenijo, ter Harinimi Zlakami pri Podčetrtku je med letoma 1941 in 1945 delovalo 14 mejnih prehodov. Deset jih je bilo izključno maloobmejnih, preostali trije so bili namenjeni samo velikoobmejnemu prometu, eden pa je imel obe funkciji hkrati. Kar 5 mejnih prehodov je bilo razvrščenih na odseku meje v neposrednem zaledju Rogaške Slatine – od teh danes deluje samo še eden.¹¹³ Tolikšno število prehodov vzdolž okupacijske meje potrjuje pomemben strateški položaj Sotle in kaže na to, da so med obema državama v času vojne potekali pomembni gospodarski, blagovni in potniški prometni tokovi.

¹¹¹ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1001, III. An der deutsch-kroatischen Grenze.

¹¹² ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1001, III. An der deutsch-kroatischen Grenze; š. 7, p. e. 157, Niederschrift über die Besprechung über verschiedene Grenzfragen, 16. 10. 1941.

¹¹³ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1006, Grenzübergänge für den kleinen Grenzverkehr, 11. 7. 1941; š. 7, p. e. 157, Deutsch-kroatische Grenzfragen, 17. 10. 1941; š. 149, p. e. 1001, III. An der deutsch-kroatischen Grenze.

14 mejnih prehodov na odseku meje med Podčetrtkom (Windischlandsberg) in Trličnim (Terlitschno). Številčne oznambe od 7 do 11 označujejo pet mejnih prehodov v neposrednem zaledju Rogaške Slatine (arhiv projekta »Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško!«).

Če je bilo v času druge svetovne vojne vzdolž Sotle večje število prehodov kot danes, pa je bilo prehanje meje mnogo težje in bolj nadzorovano. Poleg mejnih prepustnic so nemške okupacijske oblasti avgusta 1942 uvedle še eno novost, s katero so zarezale v vsakdanje življenje obmejnih ljudi in še dodatno otežile dostop na drugi breg Sotle. Že v prvih mesecih leta 1942 je pričel gestapo (Geheime Staatspolizei oz. tajna državna policija) zaradi izjemne strateške lege vzpostavljati čedalje večji nadzor nad nemško-hrvaško mejo. Tako je glavna gestapovska centrala v Gradcu, zadolžena za brezhibno delovanje policijskega aparata na Spodnjem Štajerskem, ob koncu avgusta 1942 prenesla neposredni Himmlerjev ukaz (7. 8. 1942) o zapiranju mejnih prehodov med 22. uro zvečer in 5. uro zjutraj. Državne meje nemškega rajha so se z navedenim reichsführerjevim poveljem za imetnike vizumov in mejnih prepustnic povsem zaprle, medtem ko je bil železniški, zračni in ladijski promet še dovoljen. 31. avgusta 1942 je bil odlok o zaprtju meja odposlan na sedež nemške civilne uprave za Spodnjo Štajersko. Uiberreitherjev urad (novembra 1941 prestavljen iz Maribora v Gradec) je nato odredil, da je potrebno na reki Sotli za obdobje sedmih ur (od 22.00 do 5.00) zapreti vse mejne prehode razen tistih, kjer je speljana železniška proga. Oddelek za splošni obmejni nadzor, ki je deloval pod okriljem Himmlerjeve RSHA (Glavni urad za državno varnost), je 24. avgusta odlok še razširil in pripisal, da se lahko v času zaprtja na kritične mej-

ne točke postavi tudi enote varnostne policije (SiPo oz. Sicherheitspolizei).¹¹⁴ Ni znano, koliko časa je ta odredba ostala v veljavi, toda iz nemških poročil je razvidno, da so že ob koncu leta 1943 in leta 1944 dovoljenje za prehajanje Sotle ponovno izdajali tudi za 3. uro ponoči, saj so hrvaški steklarji ob 4.00 začeli z delom v Ablovi steklarni v Rogaški Slatini. Z delom, za katerega so dnevno prejeli 4 rajhovske marke, so ponavadi zaključili okoli 13. ure popoldne, nato pa so imeli približno eno uro časa, da so ob vsakodnevnem vračanju do 14. ure ponovno prečkali isti maloobmejni prehod kot ponoči.¹¹⁵

Mejne prepustnice – »Grenzkarte«

Za prebivalce, ki so bili življenjsko odvisni od prostora na drugem bregu Sotle, je nemški okupator zavoljo lažjega prehajanja meje v sodelovanju s hrvaškimi oblastmi sprejel sklep o izdajanju mejnih prepustnic (»Grenzkarte«). V že omenjenem dogovoru z dne 23. junija 1941 o ureditvi maloobmejnega prometa med Spodnjo Štajersko in NDH so bila v osmih točkah podana natančna pojasnila glede izdajanja mejnih dovolilnic.¹¹⁶

Posameznik, ki je želel prečkati državno mejo na

¹¹⁴ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1001, Grenzsperre, 31. 8. 1942.

¹¹⁵ ARS, AS 1602, š. 178, p. e. 1309, Antrag auf Ausstellung eines Anerkennungsvermerks, 3. 12. 1943, str. 1.

¹¹⁶ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1007, Niederschrift, 23. 6. 1941.

Primer dvojezične prepustnice, katere imetnik je bil Alojz Welle iz Rogatca (ARS, AS 1602, š. 177, p. e. 1308, Grenzkarte).

Sotli, je moral na podlagi izpolnjenega formularja pridobiti dovoljenje za izdajo mejne prepustnice.¹¹⁷ Vloga je glede na različne namene vlagateljevega prehajanja meje obsegala pet točk, v okviru katerih je morala oseba pravilno izpolniti tisti del, ki je ustrezal posameznikovi želji po prečkanju okupacijske meje. Prosilci so v oddani vlogi najpogosteje navajali in izpolnjevali prvo točko (zaposlen delavec pri lastniku delovnega obrata, pomembnem za nemško državo v vojnem obdobju), četrto (obisk zdravnika oz. bolnice) in zadnjo, tj. peto točko – prehajanje mejne reke Sotle zaradi rednega obiskovanja šolskih ustanov.¹¹⁸ Samo mejna dovolilnica je lokalnim prebivalcem omogočala prečkanje izključno maloobmejnega prehoda.¹¹⁹ O odobritvi vloge in upravičenosti izdaje dovolilnice so na nemškem ozemlju sprva odločali politični komisariji, v NDH pa okrajni načelniki.¹²⁰ Prepustnica je formalnopravno veljavo dobila šele s soglasjem policijske oblasti, ki so jo v začetni fazi še lahko zastopali nemški politični komisariji,¹²¹ že ob koncu aprila 1942 pa je prišla iz Gradca posebna odredba, ki je izdajanje mejnih prepustnic močno

poostrila. Od takrat je bila izdaja dovolilnice možna zgolj po dogovoru z lokalno izpostavo SiPo in SD (Sicherheitsdienst; obveščevalna služba NSDAP in SS),¹²² ki sta morali podati ustrezno soglasje.¹²³ Za pridobitev prepustnic so se lahko od julija 1942 prijavljali tudi prebivalci z bivališčem v 25 km širokem obmejnem pasu.¹²⁴

Mejne dovolilnice so vsebovale naslednje identifikacijske elemente: fotografijo imetnika izkaznice, njegov opis (fizični videz, starost, poklic, kraj zaposlitve in bivanja), žige izdajateljev (policijske oblasti matične in sosednje države ter okrajnega carinskega urada), datum izdaje in rok veljavnosti, vzrok izdaje prepustnice oz. namen prehajanja meje ter označbo prehoda, za katerega se izdaja dovoljenje za prehajanje.¹²⁵

Že omenjeni formular (predpogoj za izdajo prepustnice) je poleg navedenega vključeval še podatek o višini dnevnega zaslužka in pojasnilo, zakaj je delovni obrat oz. podjetje, v katerem je zaposlen vlagatelj prošnje, pomemben za nemški rajh v vojnem obdobju. Poleg tega je moral prosilec izpolniti rubriko o vključenosti v nemške organizacije in pri tem navesti svojo

¹¹⁷ ARS, AS 1602, š. 178, p. e. 1309, Antrag, 3. 12. 1943.

¹¹⁸ ARS, AS 1602, š. 178, p. e. 1309, Antrag auf Ausstellung eines Anerkennungsvermerks, 3. 12. 1943, str. 1–2.

¹¹⁹ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1001, Grenzübergangsstellen für den grossen Reiseverkehr, 10. 3. 1942.

¹²⁰ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1006, Niederschrift, 23. 6. 1941, str. 1.

¹²¹ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1007, Niederschrift, 23. 6. 1941, str. 1.

¹²² V zdravilišču stacionirani SD in SiPo sta delovali pod upravo obmejne policijske postaje gestapo v Rogški Slatini (Geheime-Statspolizei: Grenzpolizeiposten Rohitsch Sauerbrunn).

¹²³ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1007, Kleiner Grenzverkehr mit Kroatien, 27. 4. 1942.

¹²⁴ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 991, Niederschrift, 3. 7. 1942, str. 1–2.

¹²⁵ ARS, AS 1602, š. 177, p. e. 1308; š. 178, p. e. 1309.

člansko številko.¹²⁶ Dvojni lastniki zemljišč na obeh straneh Sotle so morali pri izpolnjevanju formularja navesti tudi točno površino zemljišč na nemškem in hrvaškem ozemlju ter tip prevladujoče rabe tal (vinograd, sadovnjak, njiva/polje, gozd ali travnik).¹²⁷ Imetnik prepustnice ni mogel pridobiti dovoljenja za poljubno posluževanje mejnih prehodov vzdolž celotne sotelske meje, ampak mu je bil za prehajanje meje odobren točno določen maloobmejni prehod.¹²⁸ Med redke izjeme, ki so bile izvzete iz tega določila, so spadali lokalni zdravniki. Tako je denimo uradni zdravnik za okupirano Rogaško Slatino dr. Rudolf Leskovar aprila 1942 zaradi narave svojega poklica zaprosil za odobritev poljubnega prehajanja meje. Kar se tiče civilnega prebivalstva, so to izkaznico izdajali izključno delavcem (na primeru mikroštudije zaledja Rogaške Slatine predvsem steklarjem in rudarjem), ki so morali zaradi redne zaposlitve na drugi strani Sotle vsakodnevno prehajati mejo in lastnikom zemljišč na obeh straneh meje.¹²⁹ Na srečanju v Zagrebu od 27. junija do 3. julija 1942 so denimo v zapisniku o urejanju maloobmejnega prometa na območju nemško-hrvaške meje določili izdajo približno 400 mejnih prepustnic za delavce steklarne Straža.¹³⁰ Za več družinskih članov je lahko bila izdana skupna prepustnica, na kateri so morale biti poleg slike glavnega imetnika pripete tudi fotografije preostalih oseb. Otroci, mlajši od 14 let, pri prečkanju meje v spremstvu odraslih oseb niso potrebovali lastne prepustnice – seveda pod pogojem, da so bili navedeni v prepustnici svojih staršev oz. skrbnikov.¹³¹ Kar se tiče obmejnega okoliša občin Hum in Rogatec, so prepustnice izdajali samo šolskim otrokom s hrvaške strani Sotle. Ti so morali vsakodnevno prečkati mejo, da so lahko obiskovali nemške šole. Folksdojčerskih šolskih otrok v obmejnem pasu Hrvaškega Zagorja ni bilo.¹³² Šolarjem s hrvaškega ozemlja z dovolilnicami za obiskovanje pouka v spodnještajerskem prostoru je bilo v času šolskih počitnic prepovedano prečkanje državne meje. Prepustnice so bile namreč v obdobju počitnic neveljavne. Obolela oseba je lahko prav tako zaprosila za izdajo dovolilnice. Seveda je morala pojasniti, zakaj zdravljenja ni mogoče opraviti v lastni državi (npr. odsotnost oz. neustreznost domačega zdravnika ali potrebne infrastrukture). V prošnji je imela takšna oseba tudi pravico, da za svojo

pot navede spremljevalca, ki so mu prav tako izdali dovoljenje za prečkanje meje.¹³³

Enote Wehrmachta in oddelki iz številnih plasti nemške vojske (višji uradniki, častniki, tehnična pomoč v sili in bolniško osebje) ter pripadniki Waffen-SS, Nemške delovne službe (Reichsarbeitsdienst) in organizacije Todt prepustnic za prehod čez mejo niso potrebovali. Zadostovalo je, da so imeli pri sebi listek z ukazom nadrejenega poveljstva o potrebnem prečkanju meje ali dovolilnico o odhodu na dopust. Prepustnic prav tako niso potrebovali zaposleni v poštni službi (Deutsche Reichspost) in na železnicah (Deutsche Eisenbahn) ter cariniki, graničarji in razni uradniki SS, ki so bili prisotni na lokalnih izpostavah gestapa, SiPo, Kripo (Kriminalpolizei/kriminalistična policija), Orpo (Ordnungspolizei) in SD.¹³⁴

Zgodba o preživetju lokalnega prebivalstva

Ljudje meje seveda niso prehajali samo legalno. Posledice vojne in okupatorjevega silnega izkoriščanja podjarmljenih dežel so se kazale tudi v hudem pomanjkanju osnovnih potrebščin za preživetje. Prebivalci, zlasti tisti, ki so živeli blizu meje, so v silnem pomanjkanju čez Sotlo tihotapili blago in tako vsakodnevno prečkali mejo na nelegalen način. S hrvaške strani so čez reko spravljali zlasti dalmatinski in

Redka in doslej edina znana fotografija tihotapljenja blaga čez mejo med NDH in Nemčijo. Posneto blizu Rogaške Slatine, verjetno poleti 1944 na hrvaškem bregu Sotle (zasebna zbirka Boža Kolarja, objavljeno z njegovim dovoljenjem).

¹²⁶ ARS, AS 1602, š. 178, p. e. 1309, Antrag auf Ausstellung eines Anerkennungsvermerks, 3. 12. 1943.

¹²⁷ ARS, AS 1602, š. 178, p. e. 1308, Antrag auf Ausstellung einer Grenzkarte für Doppelbesitzer, 9. 4. 1942.

¹²⁸ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1001, Grenzübergangsstellen für den grossen Reiseverkehr, 10. 3. 1942.

¹²⁹ ARS, AS 1602, š. 177, p. e. 1308, Antrag auf Ausstellung einer Grenzkarte, 9. 4. 1942; 4. 12. 1942.

¹³⁰ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 991, Niederschrift, 3. 7. 1942, str. 1–2.

¹³¹ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1007, Niederschrift, 23. 6. 1941, str. 1.

¹³² ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1007, 12. 9. 1941.

¹³³ ARS, AS 1602, š. 178, p. e. 1309, Antrag auf Ausstellung eines Anerkennungsvermerks, 3. 12. 1943, str. 2.

¹³⁴ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1001, str. 1.

redke hercegovski tobak (»škija«) ter meso, v zameno pa so slovenski sosedi ponavadi dajali sol, moko, sladkor, galico in redkeje kavo.¹³⁵ Sol so ponavadi porivali kar pod bodečo žico, tobak pa so metali čez ograjo v posebnih zavojčkih.¹³⁶ Čez mejo so si izmenjevali tudi kruh, maslo, mleko in jajca ter pomembno pošto. Zlasti potem, ko je velike nemške vojaške zmage nadomestila grenkoba usodnih porazov, so hrvaški in starejši avstrijski graničarji postajali vedno bolj podkupljivi. Skozi prste so pogledali že ob majhni steklenici žganja ali nekaj tobaka.¹³⁷

Mnogi pogumni pohodi čez minirana polja so se končali nadvse tragično. Nemci so razvrstitev minskih polj nenehno spreminjali. Številni so za svoje skrajno nevarno početje plačali z življenjem, kajti nihče ni mogel preživeti eksplozijske sile nastavljene mine. Zbrana pričevanja ljudi, ki so med okupacijo živeli na obeh straneh Sotle, slikajo krute in izjemno tragične podobe tistega časa. Mirko Halužan se s solzami v očeh še danes spominja grozovitega dogodka, ko je njegovemu bratrancu pri tihotapljenju blaga po nesreči aktivirana mina izruvala obe očesi, zaradi česar je oslepel in nekaj ur zatem umrl.¹³⁸ Josip Majcenič je povedal, da je poznal nekega Podhraškega, ki je zaradi ponesrečenega ilegalnega prečkanja meje prav tako stopil na mino. Ta mu je odnesla nogo, kasneje pa je tudi umrl.¹³⁹ Žrtve nastavljenih min, čeravno po lastni krivdi, so bili tudi nemški vojaki. Emil Kranjc¹⁴⁰ ne bo nikoli pozabil kričanja nemškega vojaka, ki je bil po bliskoviti aprilski zasedbi Jugoslavije določen za polaganje minskega polja. Emil se je kot nekaj let star otrok s sovrstniki igral na travniku tik ob Sotli, nakar je naenkrat zaslišal panične vzklike: »Herr Kommandant, ich kann nicht sehen (Gospod poveljnik, ničesar ne vidim)«. Zaradi nepredvidnosti pri polaganju min v neposredni bližini steklarne Straža je ob sproženju eksploziva izgubil vid.¹⁴¹ Pogosto se je dogajalo, da so po bodeči žici razcefrana oblačila preštevilnih nesrečnežev ostala grozovit pomnik na tragično okupacijsko obdobje vse do odstranitve meje ob koncu vojne. Med vojno si jih namreč nihče ni upal odstraniti.¹⁴² Podobno anekdoto je dodal tudi Jože Hederih iz Dekmanca: »*Ko je šla vojna že h koncu ali tik po vojni, so bili fantje radovedni. 16, 17 let star fant je delal pri žagi pri 'Mauku'. Želel je izkopati mino*

in je umrl. Ne vem, kje so ga pokopali. Doma je bil iz Dekmanca. Nekaj časa je mrtev visel na žici. Še dolgo me je bilo strah, groza me je bilo, vedno sem ga imel pred seboj. To se je zgodilo čisto blizu naše hiše, šel je po brvi čez Sotlo.«¹⁴³

Nacistični policijski oddelki prevzamejo nadzor nad mejo

SiPo in SD, pristojni za Spodnjo Štajersko s sedežem v Mariboru, sta se z bližanjem konca vojne čedalje pogosteje vpletali v delovanje meje na Sotli in sčasoma prevzeli popoln nadzor nad obmejnimi vprašanji. Zaradi razmaha partizanskega gibanja v hrvaškem obmejnem pasu nasproti Rogatcu in Rogoške Slatine je ob koncu januarja 1944 glavna izpostava SiPo in SD v Mariboru odredila, da je potrebno mejo zapreti. Nemški okupator je želel preprečiti širjenje alarmantnih obvestil o delovanju narodno-osvobodilnega gibanja v neposrednem zaledju Rogoške Slatine, ki je bila takrat na tem območju ključna nemška postojanka. Vzdlž mejne linije, ki je sekala Rogatec, Rogoško Slatino in Podčetrtek, so se z omenjeno odredbo z dne 28. januarja 1944 zaprli vsi maloobmejni prehodi. Izjeme, ki jim je bil prehod kljub temu dovoljen, so morale delovati v korist nemškega rajha. Tako so zaposlenim steklarjem in ostalim delavcem steklarne na Humu, ki so v glavnem prebivali v Rogatcu, kljub strogi odredbi vendarle dovoljevali prečkanje Sotle. Deželno okrožje Celje z Antonom Dorfmeistrom na čelu je vsem dotedanjim imetnikom mejnih prepustnic odvzelo dovoljenje za prehajanje meje, njihove dovolilnice pa so bile v imenu Dorfmeistrovega urada zaplenjene. Prebivalci obso- telskega območja so lahko na omenjeni urad sicer naslovili novo vlogo, o kateri pa je odločal obmejni policijski komisariat v Celju, ki je deloval pod okriljem celjske SD in SiPo.¹⁴⁴

Utrjena Sotla kot zadnji obrambni pas na jugu tretjega rajha (1944–1945)

Oktober 1944, ko je bila vojna za nacistično Nemčijo že zdavnaj izgubljena, se je fronta znašla pred vrati nemškega rajha. Od 14. oktobra naprej so se združene sovjetsko-jugoslovanske sile kljub fanatičnemu odporu nemških vojaških oddelkov prebijale iz porušenih predmestij Beograda, dokler ni bila jugoslovanska prestolnica 20. oktobra 1944 dokončno osvobodjena.¹⁴⁵ Z umikom nemških čet iz Beograda se je vzhodna fronta približala ozemlju reke Sotle, koder je tekla južna meja nemškega rajha, na manj kot

¹³⁵ Vjekoslav Petek/Mirko Halužan/Jože Zbil/Emil Kranjc/Josip Majcenič/Jože Plemenitaš, avdiopričevanja (izpraševal D. Siter); Gabrijela Krumpak, avdiopričevanje (izpraševal P. Mikša).

¹³⁶ Jože Hederih, avdiopričevanje (izpraševal P. Mikša).

¹³⁷ Zasebna zbirka Boža Kolarja (objavljeno z njegovim dovoljenjem); Gabrijela Krumpak, avdiopričevanje (izpraševal D. Siter); Marija in Jože Unverdorben, avdiopričevanje (izpraševal P. Mikša).

¹³⁸ Mirko Halužan, avdiopričevanje (izpraševal D. Siter).

¹³⁹ Josip Majcenič, avdiopričevanje (izpraševal D. Siter).

¹⁴⁰ Emil Krajnc se je rodil 28. februarja 1937 v Rogatcu. Kot otrok je s starši bival zgolj 150 metrov proč od Sotle.

¹⁴¹ Emil Krajnc, avdiopričevanje (izpraševal D. Siter).

¹⁴² Branko Mikša, avdiopričevanje (izpraševal P. Mikša).

¹⁴³ Jože Hederih, avdiopričevanje (izpraševal P. Mikša).

¹⁴⁴ ARS, AS 1602, š. 149, p. e. 1008, Grenzsperrung gegen Kroatien im Bereich des Landkreises Cilli, 28. 1. 1944.

¹⁴⁵ Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem*, str. 771–772.

410 km zračne razdalje.¹⁴⁶ Prav tako je bila v vodilni vojaško-politični strukturi nacistične države še vedno prisotna bojazen, da se bodo zahodni zavezniki izkricali nekje na Balkanu (špekulirali so o Istri, grških otokih, jadranski obali itn.).¹⁴⁷ Hitler se je na preteči nevarnosti odzval z dvema dekretoma (povelje z dne 26. julija in 19. septembra 1944) in ukazal, naj se tudi na reki Sotli vzpostavi neprebojni »Südostwall« (Jugovzhodni zid, imenovan tudi »Reichsschutzstellung«, tj. črta za zaščito rajha). Skratka, glavna in močno utrjena obrambna linija, kjer naj bi se zlomila sovjetska ofenziva in ki naj bi preprečila vdor Rdeče armade v okupirano Spodnjo Štajersko in jugovzhodno Avstrijo.¹⁴⁸ Sotla se je v dokumentih nemškega vojaškega poveljstva pojavljala kot zadnja varovalna prepreka na skrajnem jugu tretjega rajha, ki bi prodirajočim armadam protifašistične koalicije preprečila vdor v Hitlerjev rajh. V najslabšem primeru bi Nemcem omogočila postopno in varno umikanje ter prepotreben čas za organiziranje nove obrambne fronte, ki bi že ščitila južne meje predvojne Nemčije.

Obsežna utrjevalna dela na južnih mejah nemškega rajha so na podlagi Hitlerjevega povelja izvajali in nadzirali posebni štabi, ki so delovali pod pokroviteljstvom krovne organizacije za utrjevanje nemških meja na jugu, tj. Festungsdienststelle Südost, ki jo je iz gostišča Pošta v Rogaški Slatini upravljal in vodil major Kögel.¹⁴⁹ Utrjevanje t. i. celjskega sektorja¹⁵⁰ sotelske meje je prevzel 3. gradbeni odsek (Festungsbaustab Abteilung III ali Bauabschnitt III), njegov sedež pa je bil v Ljubljanskem domu, ki ga je okupator v času zasedbe Rogaške Slatine preimenoval v Grazer-Heim (v dokumentih se pojavlja tudi Grazerhof).¹⁵¹ Iz tega objekta je štabu 3. utrjevalnega odseka poveljeval celjski okrajni načelnik (Kreisführer) in okrožni vodja Štajerske domovinske zveze Anton Dorfmeister, po atentatu nanj februarja 1945 v Frankolovem pa ga je do konca vojne nasledil Heinz Mayerhofer.¹⁵² Kreisführerjevemu gradbenemu štabu so pripadali še pionirji (Wehrmachtovi vojniki, posebej usposobljeni za bojne inženirje in gradbine) in poizvedovalci. Vojaški poizvedovalni štab (Erkundung Stab) je bil podrejen pionirskemu šta-

bu (Pionier Stab), katerega primarna naloga ob reki Sotli je bil nadzor nad gradbenimi deli in varovanje delavcev pred morebitnimi napadi.¹⁵³ Oba sta bila v te namene nameščena v Zagrebškem domu sredi zdraviliškega parka v Rogaški Slatini.¹⁵⁴

V prvi polovici oktobra 1944 je začel nemški okupator vzdolž celotne Sotle (od izvira v maceljskem hribovju do izliva pri tromeji v bližini Brežic) z obsežnimi utrjevalnimi deli, ki so obmejno ozemlje in bližnje vzpetine spremenila v gradbišče obrambnih sistemov in varovalnih preprek.¹⁵⁵ Sprva je bila predvidena betonirana obrambna linija (za okoliš Rogaške Slatine je bil med drugim pripravljen že cement za izdelavo betona), toda zaradi hudega pomanjkanja materiala (predvsem železa) se je morala nacistična oblast odločiti za navadno utrjeno črto, sestavljeno iz poljskih utrd.¹⁵⁶ Velikopoteznost obrambne gradnje je bilo mogoče prepoznati tudi v povečani obremenjenosti spodnještajerskega železniškega omrežja. Že 5. oktobra 1944 so v bližino utrjevalnih odsekov pričeli prevažati vagone, polne bodeče žice in železnih stebrov, na katere so pripenjali pocinkano rezilno oviro.¹⁵⁷ Višino bodeče žice so na odseku Podčetrtek–Ormož uskladili na 2 metra, med Dobovo in Podčetrtkom pa na 1 meter, medtem ko je njena širina vzdolž Sotle znašala od 4 do 6 metrov.¹⁵⁸ Obveščevalni oddelek Glavnega štaba NOV in PO Slovenije je ob koncu februarja 1945 v poročilu o višini meje navajal nekoliko različne podatke. Zaminirana žična ovira na razmejitveni črti med Nemčijo in NDH naj bi bila visoka približno 2,5 metra, široka pa okoli 3 metre.¹⁵⁹ Med gosto prepleteno rezilno žico, razvito v obliki piramide, so prav tako zgostili minkska polja, kamor so položili težke nagazne mine (črne barve, štirioglate oblike, težke od 3 do 5 kilogramov) in potezne mine (rumene barve in okrogle oblike). Zaminirali in utrdili so tudi hrvaško stran. Na nemški strani so bližnje okoliške vzpetine prepredli s stoterimi kilometri strelskih jarkov (domačini jih imenujejo »šicgrabni«) s pripadajočimi visokimi zaščitnimi nasipi, podzemnimi bunkerskimi jamami,¹⁶⁰

¹⁴⁶ Google maps: zračna razdalja med Rogaško Slatino in Beogradom, pridobljeno 22. 11. 2018.

¹⁴⁷ Ferenc, *Zaključne operacije*, str. 66.

¹⁴⁸ Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, str. 773.

¹⁴⁹ ARS, AS 1602, f. 297, š. 285, Einquartierung der Befehlstelle Festigung Stab Südost, 7. 4. 1943. Majorjev sedež se je zaradi prostorske stiske v zdravilišču pogostoma selil, dokler niso aprila 1943 prostori v Hotelu Pošta obveljali za njegovo dokončno nastanitev.

¹⁵⁰ Utrjevalna dela na Spodnjem Štajerskem so bila razdeljena na 4 dele (sektorje), ki so obsegali ozemlje utrjevalne linije v okraju. ARS, AS 1851, š. 64, Utrdbena dela na Spodnjem Štajerskem, 6. 12. 1944, str. 1.

¹⁵¹ ARS, AS 1851, š. 75, a. e. 1877, Skica Rogaške Slatine, 3. 12. 1944; š. 64, Utrdbena dela na Spodnjem Štajerskem, 6. 12. 1944, str. 1.

¹⁵² Teropšič, *Nemško utrjevanje*, str. 60.

¹⁵³ ARS, AS 1851, š. 64, Utrdbena dela na Spodnjem Štajerskem, 6. 12. 1944.

¹⁵⁴ ARS, AS 1851, š. 75, a. e. 1877, Skica Rogaške Slatine, 3. 12. 1944.

¹⁵⁵ ARS, AS 1851, š. 69, a. e. 1826, Utrjevalna dela na teritoriju Slovenije, 27. 2. 1945, str. 1.

¹⁵⁶ ARS, AS 1851, š. 64, Mesečna poročila 1. 10. 1944 – 31. 10. 1944, str. 12, 19; t. e. 78, f. 63, Poročilo o utrjevanju na Spodnjem Štajerskem, 21. 10. 1944, str. 1.

¹⁵⁷ ARS, AS 1869, f. 333/III, Poročilo obveščevalne točke 1 referentu za teren IV operativne cone NOV in POS o položaju, 5. 10. 1944.

¹⁵⁸ ARS, AS 1851, t. e. 74, a. e. 1867, Obmejni pas Hrvatske: Utvrđivanje, str. 20. Poročilo je bilo izdano za februar in marec 1945.

¹⁵⁹ ARS, AS 1851, š. 69, a. e. 1826, Utrjevalna dela na teritoriju Slovenije, 27. 2. 1945, str. 2.

¹⁶⁰ Bunkerske jame so bile do šest metrov globoka ter z neobdelanim debelim lesom obložena bivalna in skladiščna zaklonišča, ki bi v primeru sovjetske invazije nemškim branilcem

Levo: najlepši primerki stanovanjskih bunkerjev se v Rogški Slatini nahajajo na vrhu vzpetine Janina tik nad zdraviliškim parkom. Na fotografiji je lepo viden tudi vezni (vhodni) jarek, ki je povezoval dostope med strelskimi jarki in bunkerji. Desno: ohranjena linija strelskega jarka na severni strani Janine. Obstajalo je več tipov teh jarkov, v okolihu Rogške Slatine so bili zaščiteni celo z rombasto ali spiralno bodečo žico (foto: D. Siter, 25. 3. 2018).

skladišči za strelivo, topovskimi rovi in raznimi pastmi. Na višje strateške položaje so namestili strojnična gnezda (»MG-Stellungen«) in zavarovane strelne odprtine, na prehodnih točkah (npr. mostovih) so položili protitankovske ovire (stebre in mine), v zaledju protitankovskih preprek pa so namestili tudi lažje protitankovske topove, pripadajoča »Panzerfaust« gnezda ter padalne stene za boj proti tankom in invazijski pehoti.¹⁶¹ Vzdolž meje so na liniji od 100 do 150 metrov proč od Sotle izkopali do 4 metre široke in 3,5 metra globoke protitankovske jarke, ki so jih na posameznih lokacijah okrepili še z lesom ali šibjem. Protitankovski jarek na cesti Rogatec–Rogaška Slatina tik ob Sotli je bil denimo globok in širok pet metrov. Pred te jarke, ki so ob Sotli skupaj s strelskimi jarki predstavljali glavno in neprekinjeno protitankovsko varovalo, so postavljali tudi dvornestne ali večvrstne žične ovire. Na območjih pomembnejših utrjevalnih del so gradili tudi kamnite bunkerje in postavljali protiletalske topove. V primeru pomanjkanja gradbenega materiala (kamenja, lesa in zemlje) za gradnjo močnejših bunkerjev je okupator ob Sotli celo rušil in uničeval kamnite bivalne hiše.¹⁶²

Utrjevalno gradnjo so pod stalnim nadzorom

nemške policije in Wehrmachtovih pionirskih bataljonov izvajali ruski, angleški, italijanski in poljski vojni ujetniki, kaznjenci, delavci iz Nemške delovne službe, prisilno privedeni civilisti (največ je bilo domačinov iz lokalnega okolja, precejšen delež pa so tvorili tudi Savinčani, Celjani in civilisti drugih narodnosti – zlasti Avstrijci, Madžari in Italijani) ter zaporniki iz Starega piskra. Vozniki utrjevalnega materiala so prišli celo iz Bavarske. Med civilnim prebivalstvom so se znašla predvsem dekleta, žene, otroci in telesno pohabljeni moški, ki zaradi bojnih poškodb niso bili več primerni za nadaljnje služenje v nemški vojski.¹⁶³ Na pomembnem srečanju vseh spodnještajerskih županov 27. septembra 1944 v Mariboru je zastopnik Steindla vsem prisotnim predal povelje, da mora Spodnja Štajerska za obrambo svojih meja mobilizirati približno 100.000 ljudi, ki bodo zadolženi tudi za utrjevanje ključnih spodnještajerskih mest.¹⁶⁴ 16. oktobra 1944 je obveščevalni center 14. divizije v poročilu zapisal, da bo treba za izgradnjo obrambne linije na celotni dolžini Sotle mobilizirati od 28.000 do 50.000 delavcev.¹⁶⁵ Na sektorju 3. gradbenega odseka s sedežem v Rogški Slatini naj bi delalo od 8.000 do 12.000 prisilno pripeljanih delav-

služila kot varno zatočišče pred težkim orožjem (letalskimi bombami, topovskimi granatami, minometnimi izstrelki itn.). Njegov vrh je bil pokrit s tremi plastmi lesa in vmesnega kamuflažnega listja.

¹⁶¹ ARS, AS 1851, š. 69, a. e. 1826, Zagorje po podatkih od 1.III.45, str. 1–2; Dodatek k utrjevanju Štajerske, 31. 3. 1945; Emil Krajnc, avdiopričevanje (izpraševal D. Siter).

¹⁶² ARS, AS 1851, š. 69, a. e. 1826, Dodatek k utrjevanju Štajerske, 31. 3. 1945; Štajerska; Zagorje po podatkih od 1.III.45, str. 2.

¹⁶³ Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, str. 773; But, *Zapisi*, str. 101; Orožen, Štiri skice, str. 312.

¹⁶⁴ ARS, AS 1851, t. e. 78, f. 63, Podatki o formiranju, utrjevanju in operacijah sovražne vojske na Sp. Štajerskem, 1. 10. 1944, str. 2.

¹⁶⁵ ARS, AS 1851, š. 69, a. e. 1826, 16. 10. 1944. Situacijsko poročilo je bilo naslovljeno na Glavni štab NOV in PO Slovenije.

Zdraviliški park v Rogški Slatini pozimi 1944–1945: vpoklicane ženske se odpravljajo na utrjevalno delo ob Sotli, kjer so morale v zamrznjeni zemlji in nemogočih pogojih izkopavati jarke in bunkerje ter nositi les (zasebna zbirka Roberta Vrečka, objavljeno z njegovim dovoljenjem).

cev.¹⁶⁶ Podobne številke navaja tudi Ferenc v svojem zborniškem članku: oktobra 1944 naj bi na območju 3. gradbenega odseka dnevno delalo več kot 8.000 delavcev.¹⁶⁷ Podatki o številu mobiliziranih za utrjevalno gradnjo na tem območju se sicer nekoliko razlikujejo. Glavni štab in njegov obveščevalni oddelek sta za november 1944 zapisala, da na sektorju meje med Ormožem, Rogatcem in Brežicami (gre za večje operativno območje, kot ga je pokrival 3. utrjevalni štab iz Rogške Slatine) dela največ 10.000 ljudi.¹⁶⁸ V drugi polovici oktobra 1944 je na odseku meje pri Rogški Slatini delalo približno 3.000 delavcev, pri Svetem Petru 1.000, na relaciji Krško–Brežice pa okoli 3.000 vpoklicancev.¹⁶⁹ V začetku decembra je po podatkih obveščevalnega centra Kozjanskega odreda pri Podčetrtku v zamrznjeno zemljo jarke in jame kopalo okoli 2.000 ljudi, ki so se naselili kar v velikih grajskih sobanah bližnjega gradu.¹⁷⁰ Moška mobilizacija je zajela starostni razpon od 14 do 60

let (v nekaterih obmejnih občinah so v kasnejših mesecih izvajali tudi popise šolske mladine od 12. leta naprej), medtem ko so se morale delovnemu vpoklicu obvezno odzvati ženske med 16. in 50. letom starosti. Vpoklici za delo na utrjevalnih odsekih ob Sotli so se pričeli v prvih oktobrskih dneh leta 1944 in so trajali skoraj do konca vojne.¹⁷¹

Gradnjo obrambnih utrd v nečloveških zimskih pogojih so nadzirali najmanj trije nemški vojaški bataljoni, med njimi 110. posebni pionirski bataljon in 27. bataljon iz Rogatca.¹⁷² Po nekaterih podatkih naj bi gradbena dela v širšem okolišju Rogške Slatine v povprečju nadzorovalo približno 1.200 vojakov in policistov.¹⁷³ Večji del stražarjev je sicer pripadal starejšim skupinam vojne naveličanih avstrijskih rezervistov, ki so kazali vidne znake malodušja in vdaje v dokončni poraz Hitlerjeve Nemčije, kar se je kazalo tudi v številnih sabotažah (lomljenje in kraja delovnega orodja), nedisciplini in pobegih.¹⁷⁴ Ljudi, ki so

¹⁶⁶ But, *Zapisi*, str. 101.

¹⁶⁷ Ferenc, *Nemška okupacija*, str. 277–278.

¹⁶⁸ ARS, AS 1851, š. 64, Mesečna poročila 1. 11. 1944 – 30. 11. 1944, str. 19.

¹⁶⁹ ARS, AS 1851, t. e. 78, f. 63, Poročilo o utrjevanju na Spodnjem Štajerskem, 21. 10. 1944, str. 2.

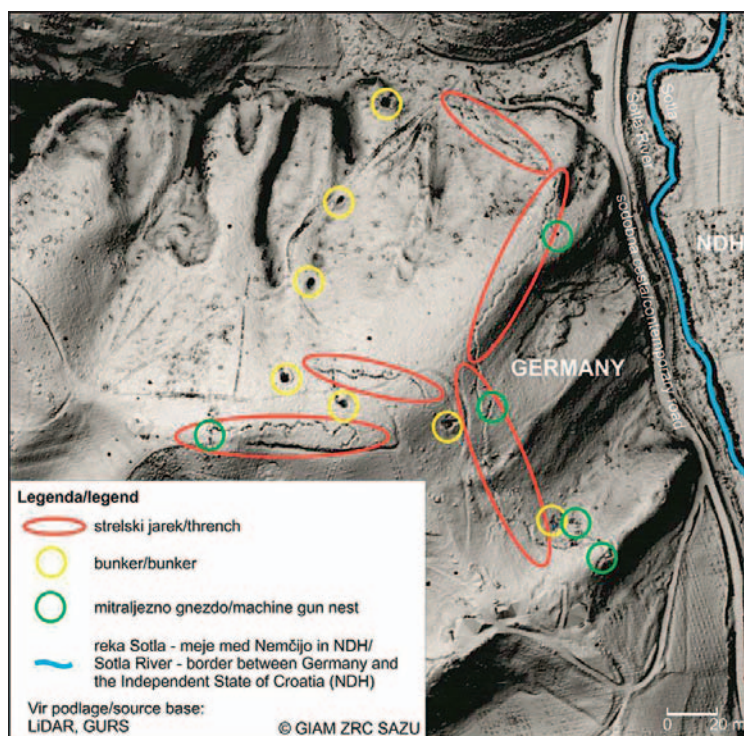
¹⁷⁰ ARS, AS 1851, š. 105, a. e. 2082, Situacijska poročila obveščevalnega centra Kozjanskega odreda, 3. 12. 1944; Teropšič, *Štajerska v plamenih*, str. 579, 584.

¹⁷¹ ARS, AS 1851, š. 64, Mesečna poročila 1. 11. 1944–30. 11. 1944, str. 19; f. 63, t. e. 78, Podatki o formiranju, utrjevanju in operacijah sovražne vojske na Sp. Štajerskem, 1. 10. 1944, str. 1, 3; Teropšič, *Nemško utrjevanje*, str. 61.

¹⁷² ARS, AS 1851, š. 69, a. e. 1826, Utrjevalna dela na teritoriju Slovenije, 27. 2. 1945, str. 1; Ferenc, *Nemška okupacija*, str. 277.

¹⁷³ Orožen, *Štiri skice*, str. 312.

¹⁷⁴ But, *Zapisi*, str. 101.

Primer iskanja ostankov utrjevanja s pomočjo laserskega skeniranja površja oz. LIDAR tehnologije (svetlobno zaznavanje in merjenje razdalj), ki omogoča vpogled skozi rastje. Mikroštudija je bila opravljena v Vonarju zraven Sotle v neposredni bližini Rogoške Slatine (arhiv projekta »Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško!«).

se delu upirali ali z utrjevalnega območja celo dezer-tirali, so nemški policisti postrelili v okoliških gozdovih.¹⁷⁵ Preostalo obmejno civilno prebivalstvo, ki za delo ni bilo mobilizirano, je bilo preseljeno 18 km v notranjost nemške okupacijske cone.¹⁷⁶

Konec vojne in povojno čiščenje meje

Ves sistem utrjevanja je bil tako na območju Sotle kot drugod v okupirani Sloveniji povsem zama. Bežeče kolone poraženih nemških armad so se z Balkana proti notranjosti Avstrije in Nemčije umikale tako hitro, da ni bil z utrjene sotelske linije sprožen en sam strel.¹⁷⁷ Ob koncu vojne je komunistična oblast pričela s čiščenjem sotelske meje. Najprej so za onesposabljanje min izkoriščali pretežno nemške vojne ujetnike, ko pa so bile žrtve zaradi tega prevelike, je na mejo prispela JLA in posebne minerske ekipe. Smrekove stebre so izruvali, žico so zvili v kolut in odpeljali v Štore, minska polja pa so deaktivirali s pomočjo posebnih detektorskih naprav. Številni krajanji so si ponoči tlačili mine v nahrbtnike in jih tovorili domov, kjer so jih v povojnih letih uporabljali za

različna razstreljevalna dela. Podobno je bilo z žico, ki so jo domači kmetje porabili za ograjevanje svojih domov in kmetijskih zemljišč. Žal so se posledice okupatorjevega razmejevanja na Sotli kazale še kar nekaj let po vojni. Precej min je ostalo neodkritih, zaradi česar je prihajalo do številnih nesreč. Pričevalci se spominjajo, da je najpogostejše nastradala kaka krava ali konj, dogajalo pa se je, da so morali ceno svoje naivne radovednosti plačati tudi ljudje.¹⁷⁸

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv projekta »Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva«. Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana.

ARS – Arhiv Republike Slovenije (Ljubljana)
AS 1602, Deželni svetnik okrožja Celje
AS 1851, Glavni štab narodnoosvobodilne vojske

¹⁷⁵ Orožen, Štiri skice, str. 312.

¹⁷⁶ ARS, AS 1851, f. 63, t. e. 78, Poročilo o utrjevanju na Spodnjem Štajerskem, 21. 10. 1944, str. 2.

¹⁷⁷ But, Zapisi, str. 101.

¹⁷⁸ Emil Krajnc/Vjekoslav Petek/Jože Zbil, avdiopričevanja (izpraševal D. Siter).

in partizanskih odredov Slovenije, 1941–1945
 AŠ 1869, Četrta operativna cona narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1943–1945
 AS 2173, Zbirka arhivskega gradiva nemških orožniških postaj na zasedenem slovenskem ozemlju, 1938–1945

HR-HDA – Hrvatski državni Arhiv (Zagreb)
 HR-HDA-227, Ministarstvo vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske

MNZS – Muzej novejšje zgodovine Slovenije (Ljubljana)
 Fototeka

PA AA – Politisches Archiv des Auswärtigen Amts [Politični arhiv Nemškega zunanjega ministrstva (Berlin)]
 R 105127, Die Grenzen des Deutschen Reiches in Krain und Südsteiermark.
 R 105131, Grenzfestlegung zwischen Deutschland und Kroatien 1941–1943.

ZASEBNE ZBIRKE

Božo Kolar, Rogaška Slatina.
 Robert Vrečko, Slovenske Konjice.

USTNI VIRI

Alen Dolšak, Rjavica pri Rogaški Slatini 2018 (izpraševal Daniel Siter).
 Jože Hederih, Dekmanca 2017 (izpraševal Peter Mikša).
 Mirko Halužan, Šmarje pri Jelšah 2017 (izpraševal Daniel Siter).
 Gabrijela Krumpak, Rogaška Slatina 2017 (izpraševala Daniel Siter in Peter Mikša).
 Emil Krajnc, Rogatec 2017 (izpraševal Daniel Siter).
 Branko Mikša, Rogaška Slatina 2017 (izpraševal Peter Mikša).
 Josip Majcenič, Mali Tabor 2017 (izpraševal Daniel Siter).
 Vjekoslav Petek, Rogaška Slatina 2017 (izpraševal Daniel Siter).
 Jože Plemenitaš, Rogaška Slatina 2017 (izpraševal Daniel Siter).
 Marija in Jože Unverdorben, Rogaška Slatina 2017 (izpraševal Peter Mikša).
 Jože Zbil, Vonarje 2017 (izpraševala Peter Mikša in Daniel Siter).

ČASOPISNI VIRI

Slovenec, 1941.
Slovenski narod, 1941.
Štajerski gospodar, 1941.

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

But, Franc: *Zapisi o osvobodilnem gibanju pod Bočem*. Rogaška Slatina: Delavska univerza v Šmarju pri Jelšah, 1983.
 Ferenc, Tone: Nemška okupacija. *Med Bočem in Bohorjem* (ur. Janko Liška in Rudi Lešnik). Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Rogaška Slatina: Delavska univerza, 1984, str. 247–278.
 Ferenc, Tone: *Izbrana dela: Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 1: Razkosanje in aneksionizem*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2006.
 Ferenc, Tone: *Izbrana dela: Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 2: Raznarodovanje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2010.
 Ferenc, Tone: *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945*. Maribor: Obzorja, 1968.
 Ferenc, Tone: Zaključne operacije za osvoboditev naše domovine. *Kronika* 8, 1960, str. 65–80.
 Klanjšček, Zdravko, Tone Ferenc, Ivan Ferlež et al.: *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem: 1941–1945*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1976.
 Klasinc, Peter Pavel: *Okupacija dela slovenske zemlje s strani Neodvisne države Hrvaške v času med letom 1941 in 1945: arhivski dokumenti o dogajanju na in ob okupiranem ozemlju*. Ljubljana: Zavod 25. junij, 2011.
 Marinc, Ivo: Rogatec v času od 1850–1918 in 1941–1945. *Rogatec s kraji Dobovec, Donačka gora, Stojno selo: ob 700 letnici podelitve trških pravic 1283–1983* (ur. Ivo Marinc). Rogatec: Krajevna skupnost Rogatec, 1985, str. 87–122.
 Mikša, Peter, Daniel Siter, Božo Repe, Maja Vehar, Matija Zorn, Božidar Flajšman, Bojan Balkovec, Kornelija Ajlec in Manca Volk Bahun: *Rogaška Slatina kot obmejno mesto nemškega rajha 1941–1945*, panoji 1–11.
 Nezavisna Država Hrvatska, Ministarstvo vanjskih poslova: *Međunarodni ugovori 1941*. Zagreb: Hrvatska državna tiskara, 1941.
 Orožen, Franc: Štiri skice iz zgodovine Rogaške Slatine: okupacija in narodnoosvobodilna borba. *Celjski zbornik 1961* (ur. Tine Orel in Gustav Grobelnik). Celje: Svet za kulturo okraja Celje, 1961, str. 308–314.
 Teropšič, Tomaž: Nemško utrjevanje na Spodnjem Štajerskem proti koncu druge svetovne vojne. *Prispevki za novejšjo zgodovino* 48, 2008, št. 2, str. 53–70.
 Teropšič, Tomaž: Štajerska v plamenih: taktika, orožje in oprema štirih vojsk na Štajerskem v drugi svetovni vojni. Brežice: Posavski muzej Brežice, 2012.
 Zajc, Marko: Sotla, majhna voda: reka Sotla kot naravna, politična in ideološka meja v 19. in začetku

20. stoletja. *Zgodovina za vse* 19, 2012, št. 1–2, str. 101–113.

SPLETNE STRANI

Google maps: zračna razdalja med Rogoško Slatino in Beogradom, pridobljeno 22. 11. 2018.

Mihanović. <http://fluminensia.org/mihanovic-urijeci-napisao-lijepu-nasu>, pridobljeno 20. 12. 2018.

Wikipedia: Sotla. <https://sl.wikipedia.org/wiki/Sotla>, pridobljeno 16. 12. 2018.

TERENSKO DELO

Fotografije: Daniel Siter, Marko Berkovič

LIDAR posnetki (Laser Imaging Detection And Ranging / lasersko snemanje, zaznavanje in merjenje razdalj), Agencija Republike Slovenije za okolje

S U M M A R Y

Sotla River as the occupational border between the Third Reich and the Independent State of Croatia: the case of the municipality of Rogoška Slatina

By 11 April 1941, the German army also occupied areas along the Sotla River, which delimited the banates of Drava and Sava until the attack on Yugoslavia. In mid-May, following the swift occupation, the Sotla became a state border between the Nazi Germany and its satellite, the Independent State of Croatia (Nezavisna država Hrvatska, NDH), pursuant to a bilateral treaty. Spearheading the decision-making on the implementation of necessary border corrections, the central German–Croatian delimitation commission seated in Rogoška Slatina, tailored the changes in the demarcation line of the border in the initial stage of German occupation. One of the reasons for the border modification was the annexation of the Croatian municipality of Hum na Sotli encompassing slightly over 36 km² of territory to the

Third Reich. Just as in the case of Trebnje, the occupation of Hum was, for economic reasons, primarily called for by lower German authorities. With the new bilateral treaty signed in mid-June 1941, the occupational border shifted back to the Sotla, where it remained until the end of the war. The Nazi authorities commenced the first phase of reinforcing the Sotla riverbed by erecting a high wire fence, setting up border guard outposts and watchtowers, installing zinc-plated barbed wire, and laying minefields along the entire breadth of protective barriers. As shown by research, the Sotla was more permeable in the border sector under examination as previously assumed. This was also due to there being a greater number of border crossing points in the analysed section of the border than today. However, this should not mislead us. Heavily surveilled, the border only allowed passage to holders of border passes, which were not widely accessible. Another witness to the fact that the state border on the Sotla drove a wedge in the life of the border population by cutting human, economic and cultural ties is the occurrence of smuggling, which often constituted the only means of survival. Many smugglers were killed by mines.

With the Eastern Front knocking on the door of the Third Reich at the end of 1944, the Sotla, being the southernmost river in the Nazi state, obtained a key role in defending the crumbling Reich in the middle of the year. On its opposite bank was the German occupational province of Lower Styria, serving as the last buffer zone protecting the heart of Hitler's Germany. In October 1944, the German military command converted the border province along the Sotla River into a construction site of defence systems to fend off or at least hinder the advances made by the anti-Fascist (particularly Soviet) armies. However, the swift collapse of the Southern Front and the retreat of the German army towards Austria rendered all attempts at reinforcing the barriers completely in vain. At the end of the war, spruce and hornbeam pillars were pulled out, the wire was coiled up and removed, and minefields were first deactivated by prisoners of war who and subsequently by special demining teams. That history teaches us so little and that we are constantly doomed to repeat it is vividly illustrated by the current situation along the Sotla border between Croatia and Slovenia, which, more than seventy years after the biggest global slaughter, is again lined with coils of razor wire.